

Ik ben aan ze gehecht!
Dr. Martine F. Delfos
Lezing op 16 juni 2010

Reader voor de deelnemers van de avond op 16 juni van Gezinshuis.com en de Rudolphstichting

Op 16 juni 2010 hield Martine Delfos een lezing voor gezinshuisouders en pleegouders met de titel: Ik ben aan ze gehecht!

Het onderwerp van de lezing was hechting. Op verzoek van de deelnemers is deze reader gemaakt, zodat wat achtergrondmateriaal beschikbaar is.

Als eerste een verslag van Rob de Blok over de avond.

Vervolgens een beschrijving van hechting, afkomstig uit het handboek ontwikkelingspsychologie dat Martine Delfos schreef: Ontwikkeling in Vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en adolescenten (zie brochure aan het eind van deze reader).

Een hoofdstuk van Martine Delfos uit het boek voor pleegouders: Pleegangst (Uit: Vreemd gedrag!? In dertien thema's. Amsterdam, uitgevrij SWP, is uitverkocht, maar wordt nieuw uitgebracht).

Tot slot de brochure met het overzicht van het werk van Martine Delfos

Veel leesplezier en veel geluk met het leven en helpen van kinderen in nood.

Annemieke de Vries en Martine Delfos
Augustus 2010

Lezing Martine Delfos over hechting

Rob de Blok

‘Eis niets. Geef!’

Een zomeravond in De Glind, het jeugddorp op de Veluwe. Gezinshuis.com, de organisatie die gezinshuizen op franchise-basis op de markt zet, heeft raak geschoten met deze lezing onder de titel *Ik ben aan ze gehecht*. Honderdzeventig pleegouders, gezinshuisouders en jeugdwerkers drinken koffie en happen in een petit-fourdje, in afwachting van Martine Delfos.

Kinderen die niet veilig gehecht zijn: voor pleeg- en gezinshuisouders een gegeven. Iedereen kan bedenken dat kinderen die niet meer bij hun ouders kunnen wonen, daar een probleem mee krijgen. En als je het nog niet weet, dan kom je er na een maand of negen wel achter: kinderen gaan liegen en nee zeggen; het lijkt wel een reflex. ‘Zij zoeken de grens’, stelt Delfos. ‘Niet jouw grens, ze zoeken in jou de grens die zij hebben leren kennen. Ze hebben geweld meegemaakt, verlating, misbruik, moord soms zelfs. En dat kind zoekt maar door, omdat ze die grens bij jou niet bereiken.’

Toch snakken kinderen naar een vader en moeder. Ze zijn er totaal afhankelijk van. Vader moet de vader zijn, moeder moet de moeder zijn. Als ouders scheiden, is dat voor de kinderen het einde van hun jeugd, vindt Delfos. ‘Ze gaan vanaf dat moment hun ouders verwennen; ze doen alles om van de moeder weer de moeder te maken die ze kennen. Ook van zijn misbruiker wil het kind toch een vader maken.’

Veilig hechten (‘het vormen van een schema over wat mensen doen als je in nood bent’) gaat over de bescherming bij een probleem, niet zozeer over nabijheid. In feite is er voor kinderen wat betreft hun hechting niet zo veel verschil tussen pleegouders of gezinshuisouders. ‘Kinderen hechten zich aan degene die voor ze zorgt’, haalt Delfos een collega aan.

Het schema van kinderen die niet thuis kunnen wonen is: je kunt niet op volwassenen rekenen. Maar als jij er steeds bent, hoe vervelend hij of zij ook is, begint een kind te beseffen dat er dus twee soorten mensen zijn: op wie je kunt rekenen en op wie je niet kunt rekenen. Kinderen bereid maken te kijken of het misschien tóch kan, dat is voor pleegouders het best haalbare. Voor deze kinderen is dat zwaar, want in hun achterhoofd is er altijd dat stemmetje dat zegt: je doet nu wel aardig, maar ben je nog steeds zo als het eropaan komt?

Dat is waarom het onveilig gehechte kind zo vervelend kan doen. Hij denkt: als ik nou vervelend doe tegen jou en jij vindt mij niet leuk, dan is dat niet zo erg want dan komt dat omdat ik naar tegen jou doe. Hij wordt liever afgewezen om iets wat hij niet is, dan wanneer hij aardig en leuk is.’

En moet je dan aan een kind met hechtingsproblematiek geen liefde geven, verwoordde een man in het publiek een advies dat hem duidelijk dwars zat. Martine Delfos: ‘Dat is zulke klinkklare onzin! Je kunt niet leven zonder contact en liefde, daar ga je dood aan! Jullie weten dat als geen ander en ik kan jullie alleen maar adviseren: volg je hart. In de medische wereld heb je het begrip evidence-based; voor pleeg- en gezinshuisouders geldt: door je hart open te stellen help je de kinderen het even langer vol te houden. Maar stop met het *eisen* van nabijheid. Want dan vraag je het kind jou te helpen. Je moet niet eisen, je moet geven. Een kind is bang van jou en jij moet hem leren dat dat in dit geval niet klopt. Probeer, maar respecteer dat dit kind niet altijd kan geven wat jij verwacht.’

Rob de Blok

KADER

Dr. Martine Delfos staat bekend als biopsycholoog, therapeut, docent en schrijver van vele jeugd- en opvoedboeken. Met haar uiterlijk en haar gave om de vragen te stellen die er toe doen, staat zij als een Alice in Wonderland voor een zaal vol opvoed-professionals.

Voor hulpverleners in het algemeen heeft zij een advies: vraag eens niet zo veel van kinderen. 'Als een kind met problemen in de hulpverlening terecht komt, wordt dat probleem van alle kanten besnuffeld, bevraagd, centraal gesteld, eventueel nog uitgebreid met andere problemen; hele groepen hulpverleners buigen zich over de problemen. Maar begin nou eens gewoon met dat kind iets te geven! Een knuffel, een goed gevoel, iets tastbaars – maakt niet uit. Als wij onzeker zijn, zoeken we naar woorden. Dan weten we wat er aan de hand is. En dus vragen we aan het kind ons die woorden te geven. Met andere woorden: het kind moet ons zeker maken. Terwijl het zo echt niet op de agenda staat...'

DEEL 1

ONTWIKKELING IN VOGELVLUCHT

Ontwikkeling van kinderen en adolescenten

VIJFDE DRUK

MARTINE F. DELFOS

14 John Bowlby 1907-1990, Engeland

Het vormen van gehechtheid

De Engelse psychiater John Bowlby heeft vanuit zijn ervaringen met kinderen in kindertehuizen sterk bijgedragen aan het inzicht in de *gehechtheid* van kinderen in relaties. Hij combineerde de theorie van Freud (kenschets 5) met die van de ethologen in het verlengde van Darwin (kenschets 3).

Het kind komt kwetsbaar en onbeschermd op de wereld. Om bescherming te krijgen, moet het een *gehechtheidssysteem* ontwikkelen. Door *gehechtheidsgedrag* probeert het de ouder nabij te houden, zodat het hulp krijgt als dat nodig is. Het eerste gedrag van de baby dat de aandacht van de ouder vraagt, is huilen. Een tweede gehechtheidsgedrag is de glimlach. Wanneer een baby glimlacht, voelt de ouder liefde en de behoefte bij de baby te blijven; het doel van het nabijhouden van de ouder is daarmee bereikt. Andere gehechtheidsgedragingen zijn brabbelen, grijpen, zuigen en volgen.

Vanuit de dagelijkse gebeurtenissen vormt het kind een mentaal beeld, een *intern werkmodel*, van de relatie met de opvoeder. Hierdoor kan het op het gedrag van de opvoeder reageren en anticiperen. Interne werkmodellen zijn onbewust. Ze worden van ouder op kind overgedragen en beïnvloeden latere relaties.

Bowlby stelt dat *hechtingsgedrag* zich volgens bepaalde lijnen ontwikkelt. Gedurende de eerste weken kunnen baby's voorwerpen nog niet volgen met hun ogen, maar ze zijn al wel in staat tot sociaal contact. Ze huilen, brabbelen en glimlachen. Dit gedrag is niet specifiek, ze glimlachen naar ieder gezicht. Tussen ongeveer drie en zes maanden beperken baby's hun *sociaal reactief* gedrag tot een paar familieleden en ontwikkelen ze een duidelijke voorkeur voor één persoon. Met zes maanden hebben ze een paar vertrouwde mensen vastgesteld en één persoon als centrale figuur. Ze tonen dan *angst voor vreemden*. De vorming van deze *exclusieve gehechtheid* lijkt op het *imprint-proces* dat Lorenz beschreef (1935) en op de imprint van hulpeloosheid, *aidant* (Delfos, 2004-2009; 2008-2009). Vanaf zes maanden worden baby's steeds mobieler en is hun gedrag er actief op gericht de *gehechtheidsfiguur* nabij te houden. Ze houden de ouder in de gaten. Op ieder teken dat deze weg kan gaan, laat de baby merken dat hij de ouder wil volgen. In feite gaat het voor het kind om de *beschikbaarheid* van de ouder in tijden van nood. De baby hecht zich aan verschillende personen. Zo ontstaat een *gehechtheidsnetwerk*. De moeder speelt daarin normaliter de hoofdrol, maar ook vaders en bijvoorbeeld crècheleidsters hebben er een plaats in. Voor een goed gehechtheidsnetwerk zijn kwaliteit en continuïteit meer essentieel dan kwantiteit. Dit geldt zeker ook voor

crèches. De vorming van een netwerk is nodig om het kind te helpen korte scheidingen met de gehechtheidsfiguur te verwerken.

De gehechtheid is afhankelijk van de wijze waarop de ouder op de signalen van de baby reageert. Uit onderzoek, bijvoorbeeld van Ainsworth, komen vier typen gehechtheid naar voren, die elk samenhangen met een bepaalde opvoedingsstijl (zie overzicht 2). In dit overzicht staan de opvoedingsstijlen met de bijbehorende vormen van gehechtheid. In de derde kolom staat de vertaling ervan in het schema dat het kind vormt (Delfos). Bowlby stelde dat gehechtheid ging over het vormen van schema's: 'Wat doen anderen als ik in nood ben?' Hij benadrukt dan ook beschikbaarheid en niet noodzakelijkerwijs nabijheid.

Overzicht 2 *Opvoedingsstijl, gehechtheid en zijn vertaling in schema's*

OPVOEDINGSSTIJL, GEHECHTHEID EN ZIJN VERTALING IN SCHEMA'S		
Opvoedingsstijl (Ainsworth)	Gehechtheidstype (Ainsworth)	Schema dat het kind vormt (Delfos)
Consistent responsief: Steeds op de behoeften, de noden van het kind inspelen.	Veilig	In principe kun je op mensen rekenen als je in nood bent.
Consistent onresponsief: Niet op de behoeften van het kind inspelen, verwaarlozing.	Onveilig: angstig-vermijndend	Je kunt niet op mensen rekenen als je in nood bent. Je moet zoveel mogelijk mensen inschakelen, maar niet te diep contact met een persoon maken, want dat is niet effectief, straks laat die je in de steek en dan heb je niets
Responsief naar eigen wens: Naar eigen behoeften reageren op kind, kind voor zichzelf nodig.	Onveilig: angstig-afwerend	Je kunt niet op mensen rekenen als je in nood bent, integendeel dan moeten ze nog iets van jou ook.
Wisselvallig responsief: Bij periodes wel en bij periodes niet reageren op de behoeften van het kind. Vaak bij Psychiatrische problematiek, bijvoorbeeld door psychotische periodes bij ouders.	Onveilig: gedesorganiseerd	Je kunt geen peil op mensen trekken als je in nood bent, soms helpen ze je, dan laten ze je in de steek, dan moeten ze weer wat van je.

Wederzijdse hechting vindt plaats door de interactie tussen baby en verzorg(st)er. Wanneer de moeder systematisch (*consistent*) warm op de wensen van de baby reageert (*responsief*), een *consistent-responsieve* opvoedingsstijl; zal de baby op eenjarige leeftijd *veilig gehecht* zijn. Hij heeft zijn moeder graag nabij, maar kan zelfstandig een situatie onderzoeken. Veilig gehechte kinderen presteren in de voor-schoolse periode en later beter. Ze hebben een hogere *frustratietolerantie*, meer zelfwaardering, minder angst en zijn sociaal competent. Moeders die steeds de

signalen van hun baby negeren (*consistent-onresponsieve* opvoedingsstijl), brengen de baby in een isolement. Als de ouder alleen reageert vanuit eigen behoefte (*inconsistent*) en niet zozeer op indicatie van de baby, zal de baby neigen tot *overgehechtheid* en *angstig-afwerend* gedrag. Een voorbeeld hiervan is de ouder die met de baby gaat spelen omdat hij of zij daar zelf behoefte aan heeft, terwijl de baby wil slapen. Kinderen in deze situatie zijn onzeker wanneer hun moeder zal reageren; en zijn hulpeloos als ze alleen worden gelaten. De meest *onveilige hechting*, de *gedesorganiseerde*. Deze ontstaat vooral als gevolg van traumatische gebeurtenissen, bijvoorbeeld wanneer door het verlies van een ouder het hechtingsproces voor korte of langere tijd wordt doorbroken, of bij kinderen van ouders met een psychiatrische stoornis. Uit intergenerationeel onderzoek komt naar voren dat *gedesorganiseerde hechting* leidt tot preoccupatie met en boosheid op de ouders. *Vermijdend gehechte* volwassenen hebben de neiging hun ouders te idealiseren.

Er bestaan culturele verschillen in hechting. In Duitsland komt vermijdende hechting veel voor, in Israël en Japan afwerende hechting (Van IJzendoorn en Kroonenberg, 1988). In Japan komt deze bevinding misschien voor rekening van de onderzoeksmethode; die een voor die cultuur onnatuurlijke scheiding tussen moeder en kind inhoudt, waar de kinderen fel op reageerden. Uit een onderzoek in Israëlische kibboetsen blijkt dat kinderen die 's nachts in de kibboets slapen angstig gehecht zijn, anders dan de kinderen die er alleen overdag verblijven. Het lijkt dat vooral de nacht belangrijk is voor hechting (zie voor een nadere uitleg hoofdstuk 5). In het verlengde van de hechtingstheorie wordt ouders geleerd sensitief te reageren om zo de vicieuze cirkel tussen een prikkelbaar kind en zijn moeder te doorbreken.

Bowlby ziet gehechtheidsgedrag als *instinctief*, dus aangeboren. Hij noemt de angst voor het alleen zijn een van de belangrijkste angsten van de mens. We kunnen die angst belachelijk of neurotisch vinden maar er zijn sterke biologische redenen voor. De angst staat in functie van het overleven van de soort: een mens heeft vaak een ander nodig bij het oplossen van problemen. Als het kind met acht of negen maanden geen gehechtheid heeft ontwikkeld, spreekt Bowlby van *imprintfalen*. Die leeftijd markeert het einde van de *kritieke periode* voor hechting. In het hechtingsproces kunnen verschillende stoornissen optreden. *Institutionele deprivatie* zet kinderen 'in de ijskast', waardoor hun sociale groei wordt belemmerd. De kritieke periode voor gehechtheid kan uitlopen tot twee jaar. Bowlby stelt dat mensen met institutionele deprivatie geen sterke gehechtheidsrelaties kunnen aangaan. Ze lijken gevoelloos, gebruiken anderen alleen ten eigen bate en lijken niet tot een duurzame relatie in staat. Onderzoek naar *hospitalisatie*, de effecten van langdurig verblijf in tehuizen, ondersteunt Bowlby's theorie. Kinderen die in tehuizen opgroeien, hebben vaak een verscheidenheid aan emotionele problemen, waaronder onmacht tot het aangaan van intieme en duurzame relaties (Rutter, 1996). Harlow (1958) en Harlow en Zimmermans (1959) hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar *emotionele deprivatie* bij aapjes. Hieruit blijkt dat een tekort aan veilige

hechting *emotionele stoornissen* veroorzaakt. De aapjes die van hun moeder gescheiden waren zochten troost door tegen een ijzeren figuurtje te gaan zitten die met een zachte stof was bekleed. Ze zochten de beste benadering van een moeder bij angst.

Afbeelding 3 Een Harlow-aapje met surrogaatmoeder (Harlow 1958)

Bowlby ontdekte dat baby's vaak in de kritieke fase voor hechting in een kindertehuis verbleven. Dankzij hem is er verandering gekomen in de wijze waarop ziekenhuizen en kindertehuizen jonge kinderen opvangen.

Gescheiden worden van de gehechtheidsfiguur, bijvoorbeeld door een ziekenhuisopname, heeft grote gevolgen. Het proces verloopt volgens een bepaald patroon (Bowlby, Robertson en Rosenblum, 1952). Eerst protesteren baby's, ze huilen, gillen en weigeren alle vervangende zorg. Vervolgens gaan ze door een fase van wanhoop: ze worden rustig, teruggetrokken, passief en lijken in diepe rouw te zijn. Ten slotte volgt een periode van losmaking. Daarin is het kind levendig en accepteert de zorg van de verpleging en lijkt over de scheiding heen te zijn. Als de moeder terugkomt, lijkt het kind haar niet meer te herkennen. Het wendt zich af en geeft geen blijk van interesse in haar. De band herstelt zich meestal snel; bij langdurige scheiding en het verlies van verscheidene verzorgers kan het kind het aangaan van intieme banden opgeven en gevoelloos worden. De effecten van scheiding verschillen per leeftijd. Ze zijn het grootst bij scheidingen in de periode tussen zes maanden en een jaar – net na de vorming van gehechtheid –, en minder groot vanaf drie tot vier jaar. Als een kind niet bij zijn of haar ouders kan opgroeien, verdient het de voorkeur het kind al tijdens de eerste levensmaanden een permanent huis te geven, voor het zich begint te hechten.

De theorie van Bowlby staat nog volop in de belangstelling. Ze gaf en geeft aanleiding tot veel wetenschappelijk onderzoek. Op basis ervan is een test ontwikkeld,

het *Nederlandse Gehechtheids Biografisch Interview (GBI)*, (Van IJzendoorn e.a., 1991, Engelse vertaling: George e.a., 2001) waarmee de aard van hechting wordt onderzocht. Een van de belangrijkste Nederlandse onderzoekers op het gebied van hechting is IJzendoorn. Hij schreef in 2008 over hechting en peuters met autisme en deed in 2009 een meta-analyse over hechting en adoptie.

(Zie voor een fasegewijze weergave van de theorie van Bowlby ontwikkelings-schema 9).

Literatuur

- Bowlby, J. (1983). *Verbondenheid*. Deventer: Van Loghem Slaterus. Oorspronkelijk verschenen in 1979.
- IJzendoorn, M.H. van, Tavecchio, L.W.C., Goossens, F.A. & Vergeer, M.M. (1988). *Opvoeden in geborgenheid: een kritische analyse van Bowlby's attachment theorie*. Deventer: Van Loghem Slaterus.

9 John Bowlby/Mahler

Gehechtheid/individuele

Bowlby (kenschets 14) heeft een ontwikkelingsmodel voor hechting geformuleerd. Dit omvat vier fasen. Over het hechtingsgedrag in de vierde fase en de levensloop daarna zegt Bowlby echter weinig.

FASE 1: *Van de geboorte tot drie maanden.*

Deze tijd wordt gekenmerkt door het niet-selectief reageren op mensen. Heel jonge baby's reageren al op de menselijke stem en het gezicht. De baby weet intuïtief dat hij of zij de betreffende persoon nabij moet houden en gaat zich hechten. Het belangrijkste *hechtingsgedrag* is de sociale glimlach. Gedurende de eerste drie weken glimlachen kinderen met de ogen dicht, meestal vlak voor het slapen gaan. Dit is geen sociaal glimlachen, het is nog niet mensgericht. Met drie weken glimlacht het kind bij het geluid van de menselijke stem. Dit is een ongericht sociaal glimlachen. Met ongeveer vijf weken begint het meest intense sociale glimlachen. Baby's glimlachen voluit en gelukkig bij het zien van een gezicht en dit glimlachen gaat gepaard met oogcontact. Aan dit glimlachen gaat een week vooraf van intens staren naar gezichten, alsof het gezicht bestudeerd wordt. Het gezicht van de baby breekt vervolgens open in een lach. De ouder krijgt, als de baby hem of haar diep in de ogen kijkt en lacht, als het ware een 'bewijs' van liefde; dit roept bij de ouder weer liefde voor de baby op. Ook buitenstaanders kunnen deze ervaring met een baby meemaken. De 'doordachte' glimlach van de baby geeft hen het gevoel een speciale band met de baby te hebben; ze kunnen haast niet anders dan terug glimlachen. Toch toont de baby tot de leeftijd van drie maanden met het glimlachen geen voorkeur. Hij of zij glimlacht zelfs naar een getekend gezicht, mits het er een in vooraanzicht is. Tegelijk met het glimlachen begint ook het brabbelen. Dit is in eerste instantie net als het glimlachen niet-selectief. Brabbelen, huilen en glimlachen zijn hechtingsgedragingen. Ze stimuleren de interactie en dienen om de *gehechtheidsfiguur* – meestal is dit de moeder – nabij te houden. Nabijheid wordt ook bereikt doordat de baby de gehechtheidsfiguur vasthoudt. Baby's beschikken over twee wijzen van vasthouden. De eerste is de grijpreflex. Dit is het samenknijpen van de hand als de open palm wordt aangeraakt. De tweede is de Moro-reflex: het spreiden van armen en benen en deze weer naar de borst terugbrengen. Deze treedt op bij verlies aan ondersteuning en bij harde geluiden. Baby's hebben ook zoek- en zuigreflexen. Als de wang wordt aangeraakt, draaien ze automatisch hun hoofd naar de bron van stimulatie en zoeken ze tot hun mond iets tegenkomt, waar ze dan op zuigen. Deze zoek- en zuigreflexen dienen om borstvoeding te vergemakkelijken. Bowlby ziet ze tevens als hechtingsgedrag, omdat ze moeder en baby bij elkaar brengen.

FASE 2: Van drie tot zes maanden.

Kenmerkend aan deze fase is de gerichtheid op vertrouwde personen. Vanaf de leeftijd van drie maanden verandert er veel in het gedrag van de baby. Veel reflexen verdwijnen en het sociale gedrag wordt selectiever. Als ze tussen de drie en de zes maanden zijn, richten baby's zich op mensen die ze herkennen. Vanaf vier à vijf maanden brabbelen baby's alleen nog tegen bekenden. Het huilen wordt nu vooral opgeroepen door het vertrek van de geprefereerde persoon. Met vijf maanden beginnen baby's te grijpen naar mensen die ze kennen, vooral naar hun haar.

FASE 3: Van zes maanden tot drie jaar.

Deze periode wordt gekenmerkt door het actief nabijheid zoeken. Met zes maanden hecht de baby veel belang aan de aanwezigheid van de gehechtheidsfiguur; hij of zij begint vaak te huilen als deze vertrekt. Met zeven maanden kan de baby kruipen en volgt hij of zij actief een ouder die vertrekt. Het gedrag wordt nu geconsolideerd in een *doelgecorrigeerd* systeem. Dit houdt in dat de baby zijn of haar kruipgedrag steeds bijstelt totdat het doel bereikt is. Nadat de baby aangekomen is bij de ouder vertoont het typerend gedrag door omhoog te reiken met de handen om opgetild te worden. Het kind begint in deze fase te roepen. Ook dit gedrag is doelgecorrigeerd: het roepen wordt aangepast aan de ingeschatte locatie van de ouder. Het vertrek van de verzorger is de stimulus die activeert dat de peuter nabijheid zoekt. De verzorger is de veilige basis voor verder onderzoek. Dat zie je bijvoorbeeld aan het gedrag van kinderen bij een zandbak: ze blijven in de buurt van de verzorger en kijken steeds om als ze op onderzoek gaan. Het kind ontwikkelt gedrag om contact te houden, maar kan pas als het drie is zijn of haar bewegingen aanpassen aan de volwassene met wie het kind meeloopt. Gedurende de derde fase wordt de gehechtheid steeds intenser. Wordt het kind door de verzorger verlaten, dan kan het *verlatingsangst* ontwikkelen. De selectiviteit van het nieuwe gedrag is het meest zichtbaar als het kind, in de leeftijd van zeven maanden, angst voor vreemden vertoont. Als vreemden in de buurt komen, klampt het zich vast aan de ouder. Het is vanaf deze periode dat een breuk met de gehechtheidsfiguur schadelijke tot traumatiserende gevolgen kan hebben. Zeker ook omdat tot tweeënhalft jaar de gehechtheidsfiguren degenen zijn die het kind begrijpen. Onderzoek heeft laten zien dat het op jonge leeftijd gescheiden worden van de ouders samen gaat met neuroendocrinologische veranderingen (Daniels e.a., 2004; Faure e.a., 2006; 2007; Ladd e.a., 2000). Heim e.a. (1997) ontdekten dat vroeg gescheiden worden van ouders samen gaat met de ontwikkeling van angst en stemmingsstoornissen op latere leeftijd.

FASE 4: Van drie jaar tot het einde van de kindertijd.

Het kenmerk van deze fase is partnerschapgedrag. Voor ze de leeftijd van twee tot drie jaar bereiken, zijn kinderen uitsluitend gericht op hun behoefte om bij de verzorger te zijn. Ze zijn zich de plannen of doelen van de verzorger niet bewust. In de vierde fase verandert dit en komen ze tot gemeenschappelijk gedrag. Het

egocentrisme vermindert. Het kind is daardoor in staat samen met anderen activiteiten te ondernemen. Het spelgedrag met andere kinderen neemt toe en wordt meer coöperatief van aard.

Op soortgelijke wijze als Bowlby, heeft de psychoanalyticus Margareth Mahler (1897-1985) de ontwikkeling van het kind tussen vijf en zesendertig maanden geschetst. Het kind ondergaat een proces van *separatie* en *individuele*. Na de symbiose tussen moeder en kind in de eerste vijf maanden, volgt een proces van toenemende losmaking en verzelfstandiging. Mahler (1975) onderscheidt in deze ontwikkeling vier fasen:

Fase 1: *differentiatie, 5-10 maanden;*

persoonsscheiding tussen baby en moeder;

Fase 2: *oefening, 10-16 maanden;*

ontwikkeling van hechting aan moeder;

Fase 3: *toenadering, 16-24 maanden;*

sterk ingesteld op aanwezigheid moeder, angst voor vreemden;

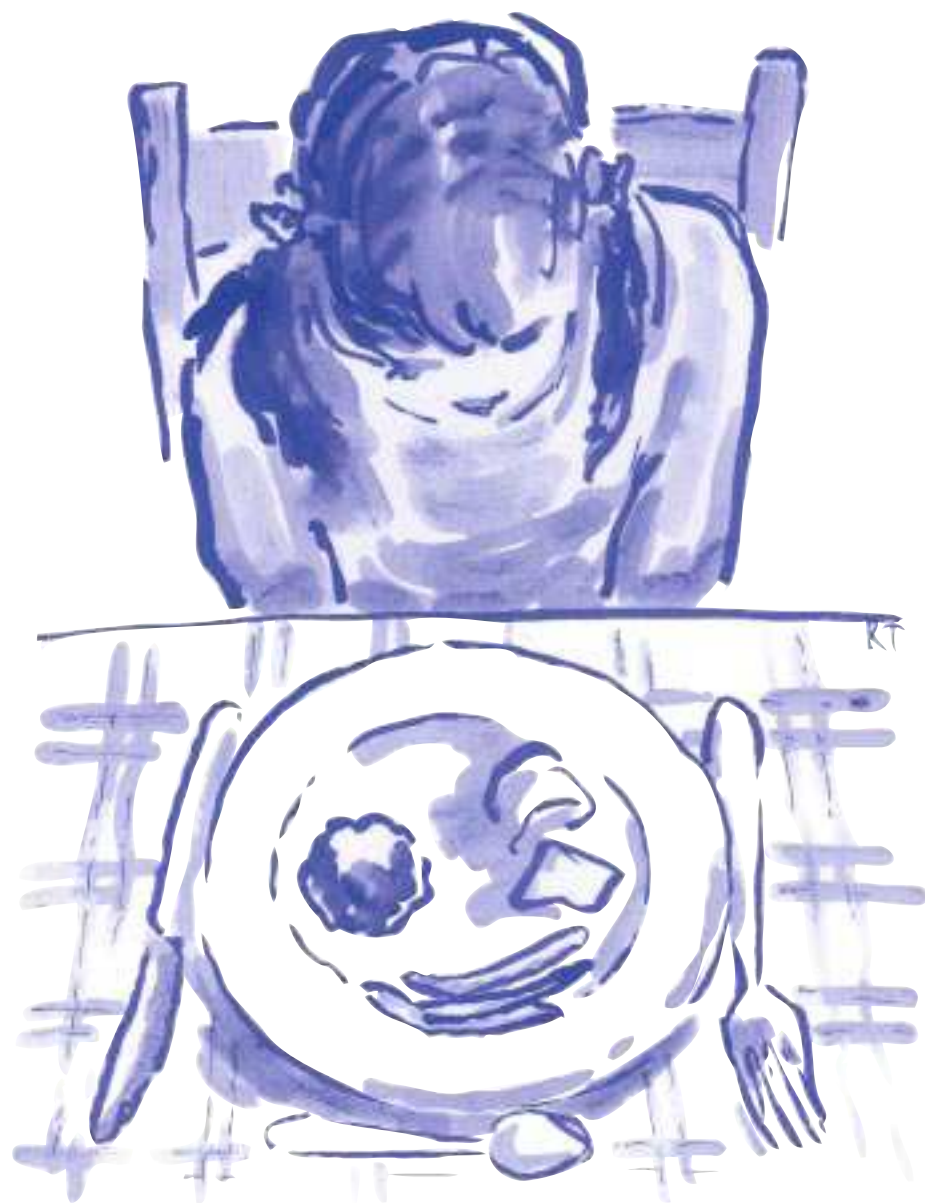
Fase 4: *consolidatie, 24-36 maanden;*

bevestiging individuatie; het kind is steeds beter in staat los van de moeder te functioneren, maar de moeder blijft als veilige basis bestaan; Mahler noemt dit *emotionele objectconstantie*.

Deskundigen en
ervaringsdeskundigen
zij aan zij

Een negatieve spiraal

door pleegangst

[Martine F. Delfos]

We hebben allemaal met angst te maken, maar niet allemaal op dezelfde manier. Sommige kinderen zijn echte bangeriken, andere zijn durfballen. Maar hoe zit angst eigenlijk in elkaar? En hebben pleegkinderen speciale angsten?

Angst is een signaal dat er gevaar dreigt en dat er gehandeld moet worden om dat gevaar weg te nemen. 'Gevaar' kan zijn dat iemand je een klap wil geven, dat je een ongeluk dreigt te krijgen, maar ook de gedachte van een pleegkind 'zou ik hier weer weg moeten?' Via de hersenen wordt het gevaar gesignaleerd en dit zet een systeem van hormonale en emotionele reacties in werking.

ANGST, EEN KWESTIE VAN HORMONEN

Het antwoord van het lichaam op gevaar is (stress)hormonen aan te maken (onder andere adrenaline), om te kunnen handelen (actief te worden), zodat het gevaar vermeden of opgeheven kan worden. Als reactie op die hormonen voelt de mens angst. Je hebt zoveel angst als je hormonen maakt. Worden er veel hormonen aangemaakt, dan zal er veel angst zijn. Sommigen zijn al bang bij een klein gevaar, anderen nauwelijks bij een groot gevaar. Het gevaar opheffen kan betekenen dat je hard weglapt of gaat vechten, dat heet de 'vlucht of

vechtrespons', maar het kan ook een gedachte zijn die het gevaar bedwingt, bijvoorbeeld: 'maar ik woon hier al heel lang en ze laten echt merken dat ze om me geven'. Maak je daarentegen geen constructieve gedachten, maar 'gevaarlijke', zoals 'maar ik heb gisteren vervelend gedaan, dus misschien zijn ze vandaag nog steeds boos', dan worden er nieuwe stoffen aangemaakt en neemt de angst toe.

Niet iedereen maakt dezelfde hoeveelheid hormonen aan, niet iedereen ervaart dezelfde dingen als een gevaar, er zijn ook verschillen in aanleg. Mannen hebben gevaar en boosheid bijvoorbeeld eerder in de gaten dan vrouwen. Maar de reactie op gevaar blijft bij vrouwen gemiddeld langer actief dan bij mannen. Je kunt in aanleg een 'rustige' of een 'felle' reactie hebben. De emotie 'angst' verschilt daarom ook van persoon tot persoon. Je hoeft dus heus geen aanstelster te zijn als je een sterke angstreactie hebt, en je bent ook niet 'cool' als je géén reactie hebt. Je lichaam veroorzaakt die

reactie. Dat lichaam wordt voor een belangrijk deel bepaald door aanleg, maar ook door ervaringen. Er kan ook gewenning optreden. Iemand die lang in stress heeft geleefd, zal een hoger reactieniveau ontwikkelen en je moet je heel lang veilig voelen voordat het lichaam dit weer afleert.

IETS DOEN HELPT ALTIJD

Je kunt in aanleg een felle reactie op gevaar hebben. Dan is er bij gevaar standaard een sterke emotie. Wanneer daar geen handelen, activiteit achteraan komt, dan zal de angst toenemen en zelfs tot depressie leiden. Het handelen (iets lichamelijk doen, desnoods ijsberen, of een constructieve gedachte die het gevaar wegneemt) doet de angst altijd afnemen. Het lost niet altijd het probleem op, maar zelfs gaan stofzuigen helpt om de angst even minder te maken. De beste oplossing is uiteraard een handeling ten opzichte van het gevaar. Mannen hebben, door een hormoon als testosteron dat zij standaard negen maal zo veel in hun lichaam hebben, de neiging om te handelen. Ze kennen dus net zo goed angst, maar zijn vaak effectiever in het oplossen ervan doordat ze wat gaan doen. Het risico is wel dat ze doorslaan in hun actie en agressief worden. Vrouwen zijn gemiddeld wat minder geneigd in actie te komen bij gevaar en zullen daarom vaker last hebben van angsttoename en uiteindelijk depressie. Hiernaast staat het angstmodel schematisch weergegeven.

Hoe angst en handelen werken, zien we bijvoorbeeld bij kinderen met ADHD (Attention Deficit

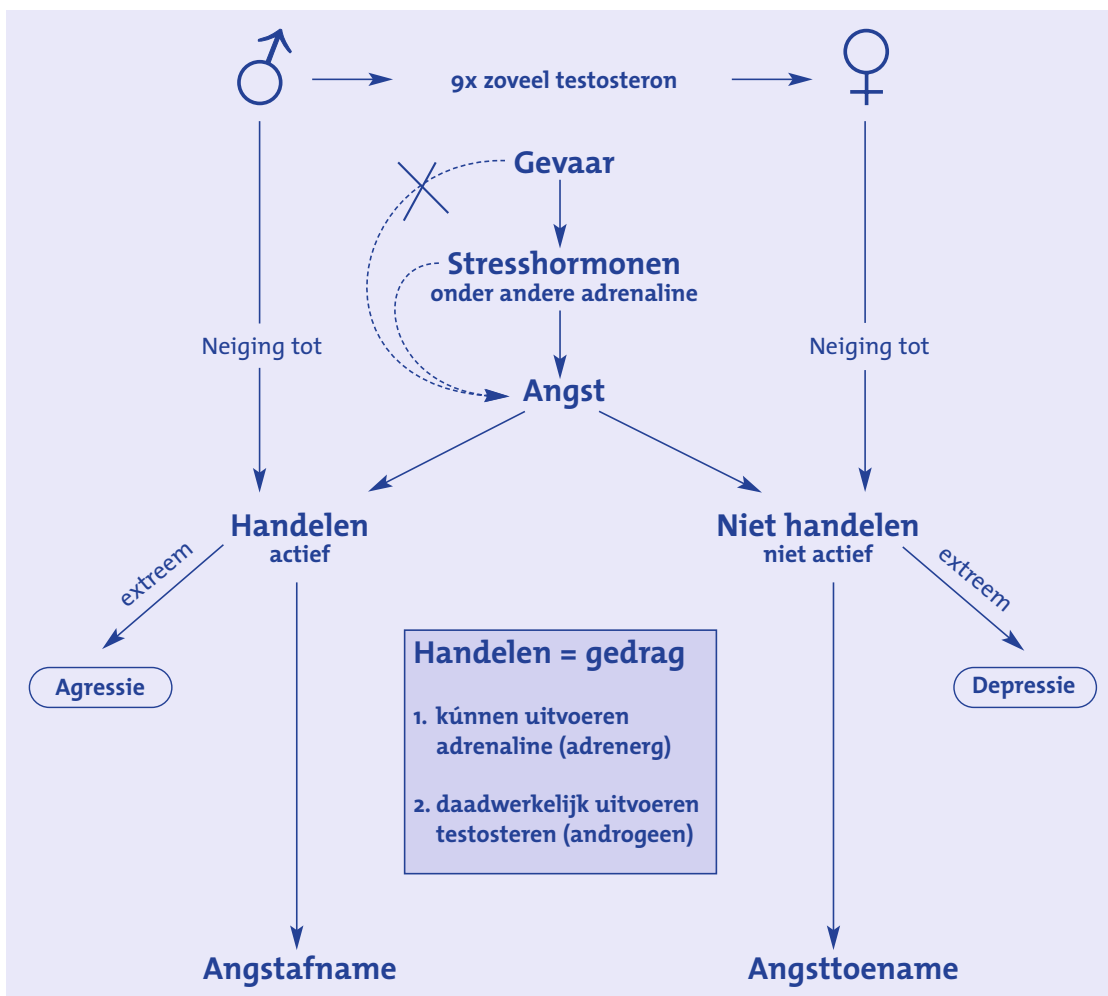
Hyperactivity Disorder). Ze bewegen buitensporig veel en worden onrustig als ze stil moeten zitten. Onder die beweeglijkheid zit angst. Hoewel ze vaak waaghalzen lijken, zijn het in feite vaak erg angstige kinderen. Wanneer we ze dwingen stil te zitten, kan de angst bloot komen te liggen. Dat is niet een angst voor iets speciaals, maar de emotie angst, in reactie op de hoeveelheid hormonen die in hun lichaam gemaakt wordt. Volwassenen met ADHD zitten meer stil, maar kampen, als gevolg daarvan, vaak met GAS (Gegeneraliseerde Angst Stoornis). Dat wil zeggen een altijd aanwezig, vaag gevoel van angst zonder dat er een aanwijsbare reden voor is. Ze voelen zich gejaagd.

NA EEN MOEILIJK GESPREK

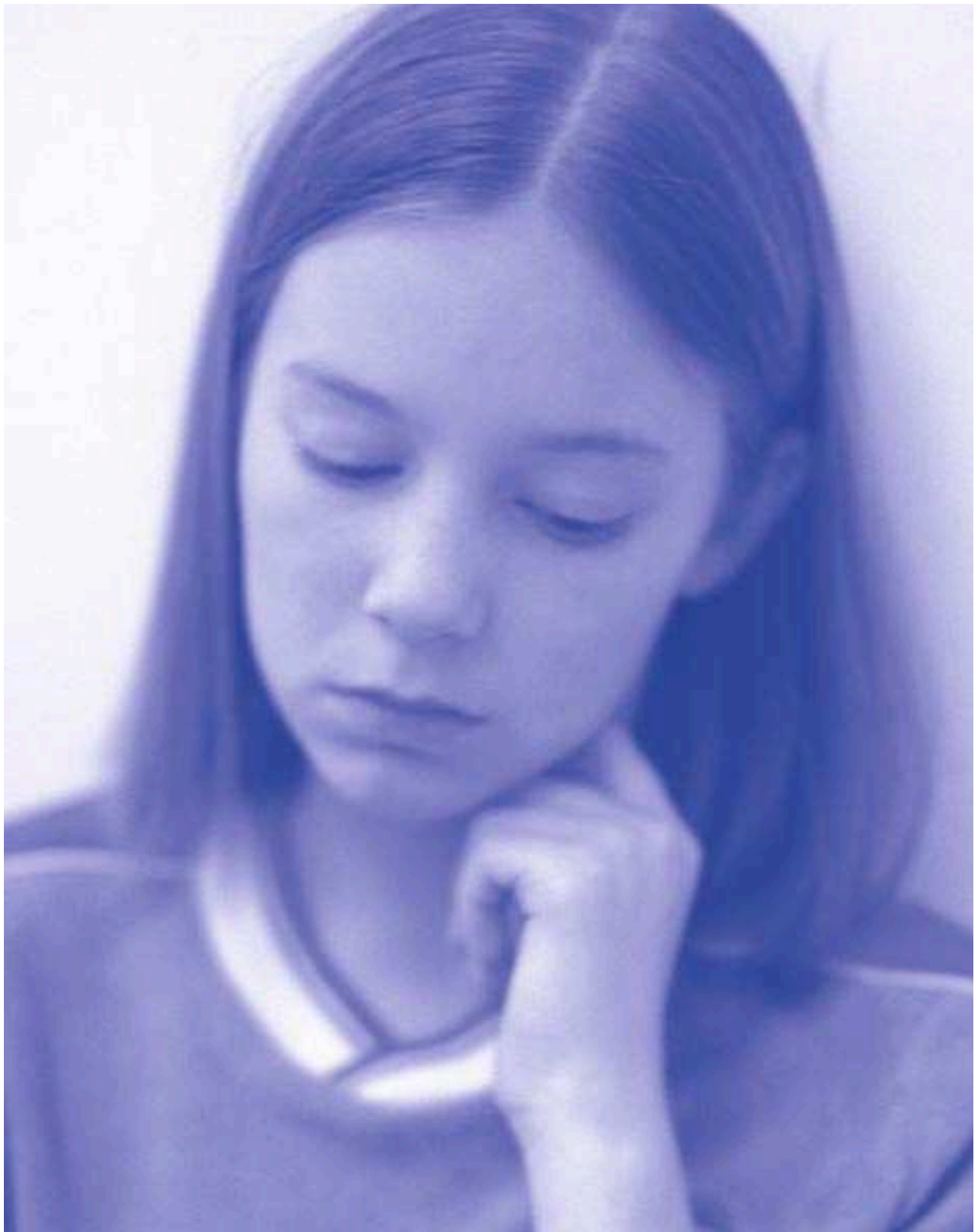
Iets doen, doet de angst afnemen. Als de aangeemaakte hormonen niet worden gebruikt, kunnen ze worden omgezet in stoffen die negatief werken. Daarom probeert het lichaam deze stoffen kwijt te raken, bijvoorbeeld door te zweten. Als je heel druk bent en veel stoffen hebt aangemaakt en vervolgens 'gauw' moet slapen, gaat het vaak mis. Bij het slapen hoort donker en stilte. Er gebeurt weinig, het is stil. Hierdoor worden de hormonen niet 'gebruikt'. Als vanzelf, ga je over een probleem denken om de stoffen te 'gebruiken'. We gaan nadenken, maar dan komen we vervolgens op gedachten die 'gevaar' betekenen en dat zet het systeem opnieuw in werking. Er worden weer stresshormonen gemaakt die opnieuw 'weggewerkt' moeten worden. We noemen dat 'malen'.

Dit betekent dus ook dat we een gesprek over een moeilijk onderwerp met een kind niet 's avonds zouden moeten doen voor het slapen gaan. Tijdens een moeilijk gesprek worden moge-

lijk stresshormonen aangemaakt en die moeten wel weer afgebouwd worden. Ook is het verstandiger na een moeilijk gesprek niet te blijven zitten, maar iets te gaan doen, al is het maar even lopen.

Figuur 1 Schema angstmodel

PLEEGANGST

Laten we, nu we een 'bodempje' gelegd hebben om een beetje te begrijpen hoe angst werkt, eens kijken wat we over de specifieke pleegsituatie kunnen zeggen. Een pleegkind kan in meer of mindere mate aanleg hebben angstig te zijn. Door zijn of haar geschiedenis kan het kind een scherpere reactie op gevaar hebben, maar het heeft ook angsten die specifiek bij de pleegsituatie horen. De pleegsituatie neemt eigen angsten met zich mee. Ik gebruik daar de term *pleegangst* voor.

Het is een tijdelijk bestaan om pleegkind en pleegfamilie te zijn. Alles hangt af van de plaatsing, wordt die opgeheven, dan houdt de status van pleegkind en pleegfamilie als zodanig op. Die tijdelijkheid is niet natuurlijk, hij gaat in tegen de natuurlijke behoefte van een kind om door de eigen ouders verzorgd en opgevoed te worden en pas weg te gaan als het voldoende zelfstandig is om voor zichzelf te kunnen zorgen.

Omdat het niet de natuurlijke gang van zaken is, roept het angst op. Hoe fijn je het ook hebt in een pleeggezin, diep van binnen blijft het besef dat je er bent gekomen en dat je dus ook weg zou kunnen gaan.

Een pleegkind kan heel gelukkig zijn bij pleegouders, maar daaronder ligt het besef zowel bij pleegkind als bij pleeggezin dat het een gekozen en geen vanzelfsprekende situatie is.

Deze angst zorgt ervoor dat het kind zich in eerste instantie vaak aan de pleegouders aanpast. Het wil lief gevonden worden om te voorkomen dat het weggestuurd wordt. Afhankelijk van de

voorgeschiedenis en aanleg van het kind kan dit aanpassen langer of korter duren. Meestal duurt het zo'n negen maanden, net als een zwangerschap. Wanneer het kind enig vertrouwen heeft opgebouwd en zich wat veiliger voelt, wil het als het ware weten of de pleegouders wel écht om hem of haar geven. Het gaat, zonder dat het dat zelf in de gaten heeft, de pleegsituatie uittesten. In feite vraagt hij of zij: 'Hou je ook van mij, zoals ik écht ben?' 'Stuur je me ook niet weg als je weet hoe vervelend ik kan zijn?' Voor pleegouders en pleegkind een vreselijk moeilijke tijd: de pleegangst ligt bloot. In deze periode wordt de pleegouder vaak onzeker. Heb ik het niet goed gedaan? Voelt hij of zij zich toch niet thuis bij mij? Zou hij of zij weg willen?

Met bedekte (pleeg)angst benaderen pleegkind en pleegouders elkaar en de conflicten kunnen hoog oplopen. Ze moeten haast wel hoog oplopen, want anders wordt het niet zeker voor het pleegkind dat de pleegouders écht voor hem of haar kiezen en door dik en dun willen dat hij of zij blijft. Overdag veel conflicten, 's avonds bij bedtijd conflicten. Dit laatste omdat conflicten het slapen gaan uitstellen en juist 's nachts wanneer het kind niet veel kan doen, slaat de angst toe. Het kind gaat dan vol angst en onvrede, vol 'drukke' stoffen in het lichaam slapen en de angst neemt dan toe. Vaak lijkt de spiraal niet te doorbreken. Pleegouders gaan vanzelf meer letten op het negatieve gedrag, zien de positieve kanten over het hoofd en komen steeds meer klem te zitten. Het pleegkind krijgt ondertussen het gevoel dat hij of zij inderdaad niet de moeite waard is om voor te kiezen, want hij of zij

doet ook zo vervelend. Gaat het om een jongen, dan zal het vaak om naar buiten gericht, agressief gedrag gaan. Het pleegkind zal steeds vaster draaien in een negatieve spiraal waarin het de pleegouders meetrekt, terwijl niemand het wil. Is het pleegkind een meisje dan is het gedrag vaak meer naar binnen gericht, meer angstig en verlegen en reageert het kind vaak psychosomatisch.

Wat is daar aan te doen? Alleen maar uitzitten en wachten tot het kind in de plaatsing gelooft? Voor een belangrijk deel is het antwoord jammer genoeg: ja! Maar de spiraal kan doorbroken worden doordat pleegouders in staat blijven of hulp krijgen om de positieve signalen op te vangen die het pleegkind geeft en hem of haar daarin te versterken.

TIPS

- voor iedereen geldt: als je bang bent, ga dan wat doen
- als een kind onrustig is, zal het waarschijnlijk spanning om iets hebben
- wees alert op zweet, het kind is mogelijk bang
- als je ziet dat een kind bang is, ga wat met hem of haar doen
- probeer praten en bewegen te combineren
- geef een kind na een moeilijk gesprek de gelegenheid om uit te dollen
- als een kind de pleegsituatie uittest, zoek dan steun om deze periode uit te zitten
- als een kind liegt, probeer je kalm te houden
- ga ervan uit dat een kind ook wel zonder liegen zou willen leven
- probeer niet met welles-nietes achter een leugen te komen, vraag het kind wat je samen kunt doen om te voorkomen dat het weer gebeurt
- een hyperactief kind wordt onrustig door stil te zitten, wissel stilzitten met bewegen af

MAG IK ECHT BLIJVEN?

Tijdens het gevecht om geaccepteerd te worden en bij de pleegouders te mogen blijven, zit het kind ook met gevoelens naar de eigen ouders. Een pleegkind wil loyaal zijn aan de oorspronkelijke ouders, maar tegelijk ook aan de pleegouders. Krijgt hij of zij van pleegouders de ruimte om van de eigen ouders te houden, dan verlicht dit de problemen enorm. Diep van binnen heeft het pleegkind het gevoel dat hij of zij bij de eigen ouders niet gewenst is en dat het daarom weg moest. En als je eigen ouders je niet eens willen, wat moet je dan...? Bij pleegkind zijn hoort dus veel angst. In de pleegangst zit ook de angst als mens niet de moeite waard te zijn, en de angst je pleegouders of je ouders te kwetsen.

De periode waarin pleegkinderen hun pleegouders onbewust testen, gaat vaak met een aantal gedragingen gepaard. Een daarvan is stelen. Het is niet het stelen van de criminele jongere die een inbraak doet, maar het lijkt meer op kleptomanie, de onbedwingbare behoefte iets te stelen. Het zijn vaak kleine dingen die gestolen worden, in huis en van de andere (eigen) kinderen of in winkels: een pen

of een zonnebril. Het tweede gedrag dat opvallend bij pleegangst voorkomt, is een bijna reflexmatig liegen. Je kunt op heel veel verschillende manieren liegen, bijvoorbeeld om je eigen zin te krijgen of om de ander voor de gek te houden. Het liegen dat bij de pleegangst hoort, lijkt een reflex. Pleegouders zien vaak aan het kind dat het 'nee' zegt zonder nagedacht te hebben, zonder echt te weten waar het om gaat en vlak na het 'nee' kijken ze dan vragend van 'waar gaat dit eigenlijk over?' Het liegen lijkt wel een reflex in plaats van een bewuste keuze, zoals bijvoorbeeld een puber kan doen om zijn ouders voor de gek te houden en zijn eigen wens door te drijven. Zo verschillend als jongens en meisjes vaak in probleemgedrag zijn, in hun pleegangst vertonen ze vaak dezelfde problemen van liegen en stelen naast de meer specifieke

reacties van agressie of angst en psychosomatische reacties.

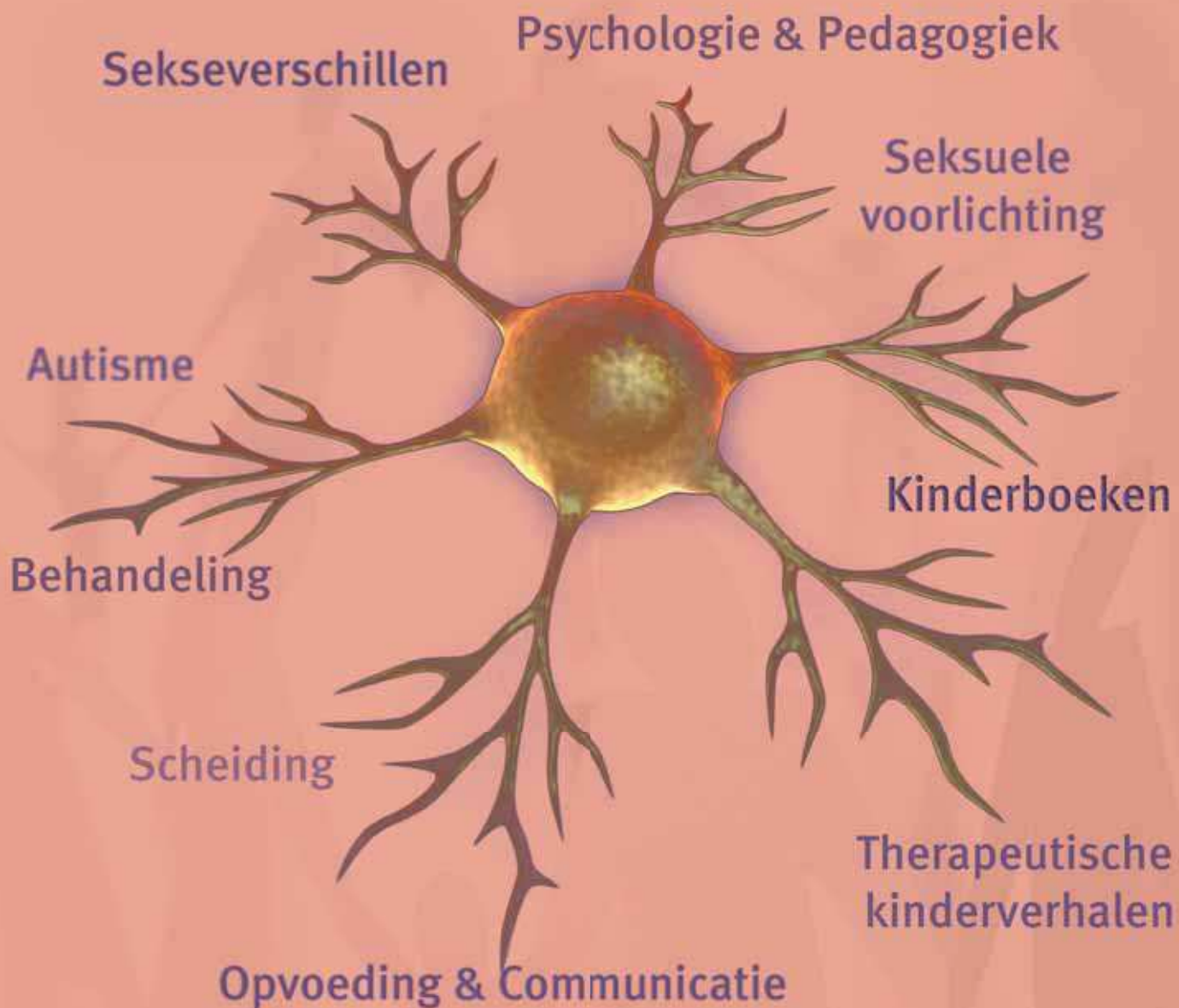
Pleegangst is een omvattende angst, die pleegkind en pleeggezin in een negatieve spiraal kan brengen en hen gedrag doet vertonen dat in feite helemaal niet bij hen hoort. Het doorbreken daarvan vergt van pleegouders dat ze accepteren, getest te worden op de echtheid van hun liefde naar het kind. Van het pleegkind vergt het vertrouwen dat er om hem of haar gegeven wordt en dat het mag blijven. ■

Dr. Martine F. Delfos is klinisch psycholoog.

Literatuur

Delfos, M.F. (2000). *Kinderen en gedragsproblemen. Angst, agressie, depressie en ADHD. Een biopsychologisch model met richtlijnen voor diagnostiek en behandeling*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Martine F. Delfos

Een overzicht van uitgaven

Dr. Martine-France Delfos studeerde psychologie (Klinische Research) eind jaren zestig en Franse taal- en letterkunde begin jaren negentig aan de Universiteit van Utrecht. In 1999 promoveerde zij op een psychologisch en letterkundig onderzoek over rouwverwerking bij Franse schrijvers.

Zij is opgeleid als wetenschappelijk onderzoeker en is sinds 1975 in de praktijk gaan werken. Daar heeft ze langdurig ervaring opgedaan in het diagnosticeren en behandelen van kinderen, jeugdigen en volwassenen. Zij is onder andere gespecialiseerd in relatietherapie, autisme en eetstoornissen. Vanaf 1994 verzorgt zij naast haar therapeutische praktijk nascholing aan psychologen, psychiaters, orthopedagogen, artsen, maatschappelijk werkers en groepsleiders.

In 1997 richtte zij het PICOWO op: Psychologisch Instituut voor Consultatie, Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek om haar researchwerk vorm te geven. Onderwerpen: autisme, anorexia, nieuwe media, rouw, scheiding.

Vanuit de combinatie van een researchopleiding en een therapeutische praktijkervaring begon ze haar kennis om te zetten in biopsychologische modellen. Daarbij worden verschillende wetenschapsgebieden betrokken zoals psychologie, biologie, chemie, en wiskunde.

Martine Delfos hecht er belang aan dat er een verbintenis is tussen wetenschap en praktijk. De modellen die zij ontwikkelt, staan in directe relatie tot de maatschappelijke en wetenschappelijke werkelijkheid.

Naast haar werkzaamheden als zelfstandig gevestigd therapeut en docent publiceerde zij vanaf 1993 onder andere op het gebied van de psychologie verscheidene handboeken en specialistische boeken, waaronder gespreksvoering met kinderen en verschillen tussen mannen en vrouwen. Tevens is Martine Delfos lector aan de Hogeschool Edith Stein, leeropdracht Virtuele Ontwikkeling van de Jeugd.

Verschillende van haar boeken verschijnen in vertaling (Engels, Duits, Frans, Spaans en Burmees). Voor Martine Delfos is wetenschap dynamisch en zij hecht er dan ook waarde aan om in iedere nieuwe druk de nieuwste inzichten en onderzoeken te verwerken. Dit betekent regelmatig dat nieuwe drukken meer bladzijden omvatten.

Informatie over boeken, cursussen, lezingen evenals te downloaden artikelen vindt u op de website: www.mdelfos.nl

Deze thematisch geordende brochure biedt een overzicht van alle boeken van Martine Delfos. Deze verschenen bij verschillende uitgeverijen. Daarnaast zijn enkele titels opgenomen waar zij een hoofdstuk in heeft geschreven, dan wel een voorwoord heeft verzorgd.

Boeken in deze catalogus zijn verkrijgbaar in de Nederlandse en Vlaamse boekhandels en natuurlijk via www.6b.nl. Daarnaast verwijzen wij u graag naar de website van de betreffende uitgeverij; het overzicht op de achterkant van deze brochure.

Sekseverschillen

De schoonheid van het verschil

Waarom mannen en vrouwen verschillend én hetzelfde zijn

In *De schoonheid van het verschil* wordt een geheel nieuw omvattend kader gepresenteerd van mannen en vrouwen. Overeenkomsten én verschillen worden in een evolutionair biologisch cultureel en psychologisch kader geplaatst. Het boek geeft een diepgaand inzicht in de wijze waarop mannen en vrouwen functioneren en de betekenis daarvan voor het aangaan van relaties. Het boek kan houvast geven in het begrijpen van relaties tussen mannen en vrouwen. Daarbij ontstaat een diep respect van de eigenheid van mensen en wordt de schoonheid van het verschil duidelijk.

Pearson | ISBN 978 90 265 2227 7 | 368 pag. | 5^e druk | paperback | € 34,-

Verschil mag er zijn

Waarom er mannen en vrouwen zijn

In *Verschil mag er zijn* wordt het model van *De schoonheid van het verschil* herschreven voor een breder publiek. Het is niet het zoveelste boek over Venus en Mars of over kaartlezende mannen en vrouwen. Martine Delfos gaat dieper dan dat en zet op heldere en overtuigende wijze uiteen waarom mannen en vrouwen verschillend zijn én toch hetzelfde. Het boek gaat niet over schreeuwerige emancipatie, maar maakt duidelijk dat hetzelfde kunnen niet hetzelfde kiezen betekent. Ze is eerlijk over het feit dat er altijd verschillen tussen mannen en vrouwen zullen blijven.

Bert Bakker | ISBN 978 90 351 3311 2 | 368 pag. | 5e druk | paperback | € 10,-

Zoek de verschillen

Over verschillen tussen jongens en meisjes

Illustraties: Sjeng Schupp

In dit deel van de serie seksuele voorlichting (blz. 12) worden verschillen tussen jongens en meisjes uitgelegd. Voor kinderen en jongeren vanaf 10 jaar.

NIÑO | ISBN 978 90 7556 456 3 | 32 pag. | paperback | € 8,50

In *Het kind als spiegel van de beschaving. Een moderne antropologie van het kind* schreef Martine Delfos het hoofdstuk 'De schoonheid van het verschil. Maakt opvoeding jongens en meisjes verschillend?'

Samenstelling van het boek *Het kind als spiegel van de beschaving* Bas Levering, Willem Koops & Micha de Winter.

Dit bijzondere boek gaat over kinderen vanuit een groot scala van gezichtspunten. Over het kind als uitkomst van de evolutie, als product van de eigen herenen, over het kind als soldaat, over het kind zoals het in de cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau voorkomt, over het kind als dynamisch proces, over het kind als correlaat van de gebouwde omgeving, het kind als bloeddorstig rolprentmonster, het kind in een genderrol, het kind als exponent van het gezin. Kortom: in dit boek wordt het kind getoond als spiegel van de beschaving.

SWP | ISBN 978 90 6665 793 9 | 256 pag. | paperback | € 26,50

Communicatie

Communiceren met kinderen en jeugdigen

Luister je wel naar mij? vormt samen met *Ik heb ook wat te vertellen!* een serie van twee boeken over communiceren met kinderen en jeugdigen. Ieder deel op zich richt zich op een specifieke doelgroep (deel I: 4-12 jaar; deel II: 13-18/25 jaar). De ontwikkeling gedurende iedere periode wordt beschreven, zodat meer inzicht ontstaat in de mogelijkheden en onmogelijkheden op iedere leeftijd. Daarop aansluitend beschrijft Martine Delfos de specifieke kenmerken voor gespreksvoering met kinderen van verschillende leeftijden. Er staan veel oefeningen in, die iedereen zelf kan uitproberen in alledaagse situaties. Deze publicaties zijn geschikt voor opleidingen, maar blijken ook een handig hulpmiddel voor ouders bij de opvoeding van hun kinderen. In beide boeken is aandacht voor de juiste houding in gespreksvoering met jeugdigen. Die houding blijkt doorslaggevend voor het succes in communicatie.

Communiceren met
kinderen en jeugdigen,
deel 1

Luister je wel naar mij?

Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar

In *Luister je wel naar mij?* wordt beschreven hoe je gesprekken voert met een vierjarige, achtjarige of twaalfjarige. Moet je spelen en praten combineren? Welke vraagtechniek gebruik je op welke leeftijd? Hoe schat je de mentale leeftijd in? In het boek is recent onderzoek verwerkt tot een model van leeftijdsgewijze gespreksvoering. Het boek is toegankelijk geschreven en is geschikt voor opleidingen, voor hen die met kinderen werken (hulpverleners, leerkrachten, politie, jeugdartsen) en voor ouders zelf. Vanaf de tiende druk is het nog meer afgestemd op opleidingen.

SWP | ISBN 978 90 6665 940 7 | 208 pag. | 15^e druk | paperback | € 23,90

SWP | ISBN 978 90 6665 745 8 | 196 pag. | 10^e druk | gebonden | € 29,-

...In zeer grote eenvoud slaagt de schrijfster er in een heldere, volledige weergave te geven van wat 'gespreksvoering met kinderen' is. Vele voorbeelden ondersteunen de tekst, en verwijzingen naar literatuur en onderzoek volledigen het geheel. Maar behalve dat, treft mij vooral de wijze waarop de auteur er in slaagt respect te creëren voor het kind. Toch een noodzakelijk basishouding voor elke onderwijskracht? Een boek dus, wat niet mag missen op de plank van elke basisschool.
(Uit recensie, verschenen in *Zorg Primair*, maart 2004)

Communiceren met
kinderen en jeugdigen,
deel 2

Ik heb ook wat te vertellen

Gespreksvoering met pubers en adolescenten

In *Ik heb ook wat te vertellen!* wordt communiceren met pubers beschreven en eigenlijk ook met mensen in het algemeen. Want als je met pubers kunt communiceren dan kun je communiceren. Volwassenen zetten met hun 'gepreek' de hersens van pubers vaak op 'uit'. Echt communiceren betekent echter hersens op 'aan' zetten.

Het boek is toegankelijk geschreven en is geschikt voor opleidingen in het onderwijs, hulpverlening, politie, maar ook voor ouders zelf.

SWP | ISBN 978 90 8850 033 6 | 272 pag. | 6^e druk | paperback | € 28,50

Martine Delfos verstaat de[ze] kunde en kunst, als therapeut, als raadgever van opvoeders, als voorvechtster van de rechten van het kind, als auteur en als wetenschapper. Ze is praktisch en gefundeerd tegelijk in haar tekst en bovenal geëngageerd. Dat laatste zal de lezer van de eerste tot de laatste regel herkennen.
(uit het voorwoord van Prof. Luc Stevens)

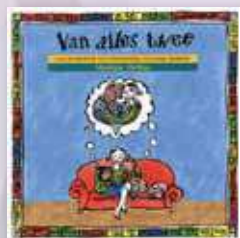
Scheiding

Weekendvaders/Wie kent vaders?

Contact houden met je kind na de scheiding kent de nodige voetangels en klemmen. Hoe je het ook wendt of keert: het wordt nooit meer hetzelfde als in die tijd daarvoor. Hoe kun je als vader hier het beste mee omgaan? Wat betekent het opnieuw moeten bezien van de relatie met je kind(eren)? En natuurlijk het klassieke probleem: wat moet ik in het weekend gaan doen? Pretvader of gewoon vader? Martine Delfos zet helder alle feiten op een rijtje en presenteert praktische inzichten voor de gescheiden vaders, maar ook voor moeders. Ook de stiefgezinnen komen aan bod. Het is in feite een compleet nieuw boek over scheiding en samengestelde gezinnen met extra aandacht voor vaders. Bij het boek zit een cd met het voorleesverhaal 'Spring', ingesproken door Martine Delfos. Het verhaal gaat over een kind dat moeilijkheden krijgt met de omgangsregeling met haar vader nu er een stiefmoeder in beeld is.

SWP | ISBN 978 90 6665 788 5 | 128 pag. | paperback | incl. cd | € 19,90

Van alles twee

Over de betekenis van echtscheiding voor jonge kinderen

Illustraties: Sjeng Schupp

Scheiding heeft voor kinderen grote gevolgen. Meestal wonen kinderen in twee huizen en twee leefwerelden. Niet altijd eenvoudig. Voor kinderen niet alleen voordelen. In *Van alles twee* wordt de verandering vanuit de ogen van het kind bekeken. De nieuwe wereld van kinderen en ouders wordt beschreven en met tedere en tegelijk humoristische tekeningen geïllustreerd. Daarnaast is er een toelichting voor ouders over wat er in de wereld van het kind gebeurt. Een therapeutisch kinderboek met toelichting voor ouders en hulpverleners.

NIÑO | ISBN 978 90 8560 504 1 | 36 pag. | 7^e druk | gebonden | € 12,50

Behandeling

De lijn kwijt

Behandeling van anorexia, boulimia en obesitas

Eetstoornissen zijn een zeer hardnekkig en lastig probleem. Met name anorexia kan degene die aan de aandoening lijdt tot grote angst en wanhoop brengen. Voor de omgeving zijn eetstoornissen vaak onbegrijpelijk. Daarom is het ook zo moeilijk om er goed mee om te gaan. Het is niet een ziekte waar je van geneest, maar een ernstige aandoening waar je mee moet leren omgaan en die structureel in het leven enige aandacht vergt. Zeker in tijden van spanning en ziekte is het belangrijk preventie te plegen, zodat er geen terugval ontstaat.

In *De lijn kwijt* beschrijft Martine Delfos een behandeling van eetstoornissen vanuit het perspectief van de aanleg, in wisselwerking met de omgeving. Wetenschappelijk onderzoek heeft inmiddels aangetoond dat niet het schoonheidsideaal, maar aanlegfactoren een belangrijke rol spelen bij eetstoornissen. In de behandeling staan leren eten en angstbestrijding vanuit een respect voor de cliënt centraal.

Pearson | ISBN 978 90 265 1720 4 | 128 pag. | paperback | € 22,-

Psychologie/Pedagogiek

Drie belangrijke handboeken die geheel zijn herzien en als trilogie verschenen: *Ontwikkeling in vogelvlucht*, *Ontwikkelingspsychopathologie* en *Kinderen en gedragsproblemen*. Drie waardevolle delen die gezamenlijk een breed, actueel en nauwkeurig inzicht bieden in de ontwikkeling van kinderen tot jeugdigen en jongvolwassenen.

Trilogie Ontwikkelingspsychologie en psychopathologie van kinderen

Deel 1 Ontwikkelingspsychologie

Ontwikkeling in vogelvlucht - Ontwikkeling van kinderen en adolescenten

Grote denkers hebben onze huidige opvattingen over ontwikkeling sterk beïnvloed. *Ontwikkeling in vogelvlucht* begint daarom met een interessante historische uiteenzetting aan de hand van de theorieën van 22 grote denkers als Bowlby, Bruner, Montessori, Freud, Vygotski en Darwin. Daarna volgt een nauwkeurige en heldere beschrijving van de ontwikkeling van baby tot adolescent in vijf leeftijdsfasen en een hoofdstuk over de normale lichamelijke ontwikkeling. Het geheel is aangevuld met de beschrijving van scholen voor regulier onderwijs en diagnostische tests om de ontwikkeling in kaart te brengen.

Pearson | ISBN 978 90 265 2218 5 | 400 pag. | 5^e druk | paperback | € 30,-

Deel 2 Psychopathologie

Ontwikkelingspsychopathologie - Stoornissen en belemmeringen

Niet elk kind ontwikkelt zich volgens het boekje. Op de weg naar volwassenheid liggen obstakels en valkuilen. *Ontwikkelingspsychopathologie* biedt een overzicht van stoornissen en belemmeringen die kunnen optreden gedurende de ontwikkeling en wijst de bronnen aan waar deze stoornissen en belemmeringen uit voortkomen – hersenontwikkeling, seksueel misbruik, trauma's, lichamelijke ontwikkeling en de rol van de opvoeding. Het biedt bovendien een omvattend kader van aanleg, omgeving en rijping van het centrale zenuwstelsel. Het behandelt de diagnoses en een kader met verschillende dimensies om de stoornissen heen. *Ontwikkelingspsychopathologie* is het eerste handboek dat vooruitloopt op de ontwikkeling van DSM-IV naar DSM-V. Vragen als welk onderzoek moet plaatsvinden, hoe de diagnose moet worden gesteld en hoe de hulpverlening vorm kan krijgen, komen uitgebreid aan de orde. Een hoofdstuk is bovendien gewijd aan de afwijkende lichamelijke ontwikkeling. Het geheel is aangevuld met de beschrijving van scholen voor speciaal onderwijs en diagnostische tests om ontwikkelingsproblematiek in kaart te brengen.

Pearson | ISBN 978 90 265 2219 2 | 376 pag. | 7^e druk | paperback | € 30,-

Deel 3 Ontstaan van problematiek bij kinderen

Kinderen en gedragsproblemen - Aanleg, rijping of omgeving?

Het derde deel van de trilogie is helemaal gewijd aan de gedragsstoornissen ADHD, angst, agressie en depressie. Delfos biedt een biopsychologisch model voor gedrag: gedrag verklaard vanuit biologische factoren. Wordt gedrag bepaald door aanleg, door de rijping van het centrale zenuwstelsel of door omgevingsfactoren? Delfos gaat uitgebreid in op deze vraag en legt daarbij steeds een direct verband met hulpverleningsstrategieën. Zij schuwt hierbij niet haar visie te geven op het classificatiemodel DSM-IV, dat sinds 1994 vrijwel ongewijzigd is en waarvoor zij al in 1997 een alternatief publiceerde. De verwachte toekomstige dimensie van DSM-V, zoals geëxternaliseerd en geïnternaliseerd, waren in 1997 al uitgangspunten van het door haar ontwikkelde model.

Pearson | ISBN 978 90 265 2220 8 | 392 pag. | 8^e druk | paperback | € 30,-

Autisme

Een vreemde wereld

Over autisme, het syndroom van Asperger en PDD-NOS. Voor ouders, partners, hulpverleners en de mensen zelf.

Martine Delfos beschrijft de wereld zoals mensen met een stoornis binnen het autismespectrum die ervaren, waarbij het zwaartepunt ligt op het syndroom van Asperger en PDD-NOS. Van het 'niet begrijpen van grapjes', gebrek aan tijdsbesef en obsessies, tot en met de eerlijkheid en de oprechtheid. Door de vele voorbeelden kan de lezer zich inleven in, en respect ontwikkelen voor de mensen die met deze stoornis kampen. Alle aspecten van autisme worden in een overkoepelend verklarend kader gezet. Het boek presenteert hierdoor een geheel nieuw model van autisme met het socioschema en de ik-anderdifferentiatie als speerpunten in een ontwikkeling die zowel vertraagd als versneld verloopt.

SWP | ISBN 978 90 6665 533 1 | 496 pag. | 8^e druk | paperback | € 39,50

Leven met autisme

Leven met autisme is een gids voor volwassenen met autisme en hun omgeving. De auteurs, Martine Delfos en Marijke Gottmer, schetsen wat autisme betekent en beschrijven op respectvolle en heldere wijze de kracht en de kwetsbaarheid van mensen met een autistische stoornis. Hierbij worden waardevolle tips gegeven voor het omgaan met de problematische kanten van het leven met autisme. Voor het eerst wordt dit in kaart gebracht voor de verschillende levensfasen, tot en met de ouderdom.

Bohn Stafleu van Loghum | ISBN 978 90 3135 325 5 | 177 pag. | 2^e druk | paperback | € 22,50

Asperger in meervoud (onder redactie van Martine Delfos)

Asperger en haar randgebieden

Autisme wordt vanuit verschillende oogpunten verkend waarbij vooral de nieuwste theorieën aan bod komen. Naast Asperger is er aandacht voor de randgebieden PDD-NOS en aangrenzende gebieden, zoals NLD en McDD. Naast de wetenschappelijke kant is er aandacht voor de praktijk en de mensen, die direct of in hun omgeving met autisme te maken hebben.

Met bijdragen van onder andere Jan Buitelaar, Martine Delfos, Peter Vermeulen, Pim Steerneman en Rutger Jan van der Gaag.

SWP | ISBN 978 90 6665 482 2 | 248 pag. | 2^e druk | paperback | € 24,90

Verwacht herfst 2010: **Een patiënt met autisme.**

Uitleg over autisme en de betekenis daarvan voor een patiënt met autisme in de artspraktijk.

Voor artsen.

Bohn Stafleu van Loghum

Autisme (vervolg)

Autisme op school

De mogelijkheden van kinderen met autismespectrumstoornissen worden onvoldoende benut. Leerkrachten zetten zich in, en verbazen zich soms over de averechtse werking van hun inspanningen. Autisme vergt een andere benadering op school, maar ook een andere houding van de leerkracht. Het grootste probleem is dat het kind met autismespectrumstoornissen over een heel scala aan mentale leeftijden beschikt. Op tienjarige leeftijd kan het kind tien zijn op een aantal onderwerpen, drie jaar als speelleeftijd hebben, twintig op het gebied van wereldoriëntatie zijn of twee als het om sociaal contact gaat. De schoolrijpheid is bij autismespectrumstoornissen ongelijk verdeeld over de schoolse vaardigheden. In *Autisme op school* legt Martine Delfos in heldere, praktische taal uit wat autisme op school betekent, hoe je een probleem herkent en hoe je ermee om kunt gaan. *Autisme op school* bestaat uit twee delen die elkaar deels overlappen, wat betreft de algemene beschrijving van autisme.

Deel 1 Basisonderwijs

Quirijn | ISBN 978 90 7959 602 7 | 96 pag. | 2^e druk | paperback | € 14,50

In *Autisme op school, basisonderwijs* wordt beschreven wat autisme en ASS (autismespectrumstoornissen) inhouden. De theorie wordt geïllustreerd aan de hand van voorbeelden van kinderen in de basisschoolleeftijd. De consequenties van de theorie voor het onderwijs worden verduidelijkt door voorbeelden van de dagelijkse praktijk van het basisonderwijs. Dit zowel in onderwijskundige zin als in de zin van sociaal functioneren op school.

Deel 2 Voortgezet onderwijs

Quirijn | ISBN 978 90 7959 604 1 | 96 pag. | 2^e druk | paperback | € 14,50

In *Autisme op school, voortgezet onderwijs* wordt beschreven wat autisme en ASS (autismespectrumstoornissen) inhouden. De theorie wordt geïllustreerd aan de hand van voorbeelden van jongeren in de middelbare schoolleeftijd. De consequenties van de theorie voor het onderwijs worden verduidelijkt door voorbeelden van de dagelijkse praktijk in het middelbaar onderwijs. Dit zowel in onderwijskundige zin als in de zin van sociaal functioneren op school.

Ik en autisme

Thuis en op school

Nathalie van Kordelaar en Mirjam Zwaan

Autisme uit zich bij iedereen op een andere manier, dat komt in dit boek duidelijk naar voren. Uitgangspunt van dit boek is dat kinderen en jongeren met een autisme spectrum stoornis aan anderen duidelijk kunnen maken wat hun autisme inhoudt, waardoor meer begrip ontstaat. Door het maken van dit boek leren de kinderen zichzelf ook beter kennen en ze komen meer te weten over autisme. Ook voor ouders, familieleden, studenten en professionals die meer willen weten is dit boek een goede kennismaking met autismespectrumstoornissen. Martine Delfos begeleidde dit boek en schreef een voorwoord.

NIÑO | ISBN 978 90 8560 530 0 | 100 pag. | 2^e druk | paperback | € 14,50

Autisme (vervolg)

Moet ik nu huilen?

Rouw bij kinderen en jongeren met een stoornis binnen het autismespectrum

Martine F. Delfos en Riet Fiddelaers-Jaspers

Het overlijden van een dierbare is een ingrijpende gebeurtenis in het leven van de mens, ook voor kinderen. Voor kinderen met autisme is het vaak raadselachtig hoe hun reacties geplaatst moeten worden. In het boek wordt een overzicht gegeven van de kenmerken van reactie op verlies op verschillende leeftijden en daaraan gekoppeld wat dit betekent voor een kind met autisme. Hoe kun je kinderen en jongeren met autisme begeleiden bij een overlijden? Dit boek geeft uitleg over autisme en autismespectrumstoornissen en gaat in op wat dood en rouw voor kinderen en jongeren met autisme betekent. Hoe informeer je hen? En hoe betrek je hen bij de gebeurtenissen en rituelen? Het boek is bedoeld om ouders, verzorgers, leerkrachten en andere betrokkenen bij die begeleiding te helpen.

Ten Have | ISBN 978 90 259 5766 7 | 96 pag. | 3^e druk | gebonden | € 12,50

Therapeutische kinderboeken over autisme

De wereld van Luuk

Over autisme

Illustraties: Sjeng Schupp

Luuk heeft heel mooie verzamelingen, maar hij wil ook wel eens met vriendjes spelen. Hij weet niet hoe dat moet. Als hij zich aan moet kleden, vergeet hij altijd weer waar hij mee bezig is. Zijn vader en moeder begrijpen hem gelukkig wel. Luuk heeft autisme en daar moet je rekening mee houden.

De wereld van Luuk is een therapeutisch verhaal voor kinderen van ongeveer 6 tot 10 jaar. Het is bedoeld voor kinderen die autisme hebben. Het kan ook als voorlichtingsboek gebruikt worden (bijvoorbeeld op school) om leeftijdgenoten duidelijk te maken wat autisme is en hoe je ermee om kunt gaan. Dit boek is een hulpmiddel om de problematiek uit te leggen en bespreekbaar te maken. Wat betekent het voor een kind om autisme te hebben? Waar kunnen we steunen? Wat zijn sterke en zwakke kanten? Een therapeutisch kinderboek met toelichting voor ouders en hulpverleners.

NIÑO | ISBN 978 90 8560 513 3 | 40 pag. | 4^e druk | gebonden | € 12,50

Ik wil mijn ouders niet verliezen

Over de angst van opgroeiende mensen met een autismestoornis om ouders te moeten missen

Illustraties: Isabelle Geeraerts

In *Ik wil mijn ouders niet verliezen* wordt het moeilijke onderwerp besproken van de angst om je ouders te verliezen omdat ze steeds ouder worden, die kinderen met autisme kunnen. Een angst die ook de ouders delen, die zich zorgen maken hoe het dan met hun kind moet: wie zal er voor ze zorgen, ze zo goed en liefdevol helpen als de ouders zelf?

Het is een therapeutisch kinderboek waarin het kind Elsa opgroeit tot volwassene en in de knoop komt met haar angst.

NIÑO | ISBN 978 90 8850 100 5 | 24 pag. | geniet | € 7,50

Therapeutische kinderverhalen (vanaf 4 jaar)

Een serie therapeutische kinderboeken. In ieder deel wordt een specifiek probleem besproken. Via een voorleestekst legt Martine Delfos het probleem helder en leeftijdsadequaaat uit. De tekeningen illustreren situaties en vooral emoties. Daarnaast staat er ook een uitleg voor volwassenen bij over wat het betreffende onderwerp voor kinderen betekent.

De illustraties zijn allen van Sjeng Schupp, uitgezonderd **Couscous en kniekousen** die geïllustreerd is door Isabelle Geeraerts.

Merel is bang

Over angst

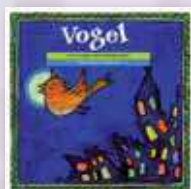
NIÑO | ISBN 978 90 8560 514 0
32 pag. | 2^e druk
gebonden | € 12,50

Ze vinden me druk

Over drukke kinderen en ADHD

NIÑO | ISBN 978 90 8560 502 7
44 pag. | 4^e druk
gebonden | € 12,50

Vogel

Over omgaan met leeftijdgenoten

NIÑO | ISBN 978 90 7745 523 4
32 pag. | 3^e druk
gebonden | € 12,50

Oline, het olifantje

Over opgroeien met verslaafde ouders

NIÑO | ISBN 978 90 7745 524 1
36 pag. | 3^e druk
gebonden | € 12,50

Maartje de suikerheldin

Over diabetes mellitus, suikerziekte

NIÑO | ISBN 978 90 8560 509 6
36 pag. | 2^e druk
gebonden | € 12,50

Het is niet leuk!

Over kinderen die andere kinderen seksueel misbruiken

NIÑO | ISBN 978 90 7556 453 2
24 pag. | 3^e druk
gebonden | € 12,50

Sanne

Over mishandeling en negatief zelfbeeld

NIÑO | ISBN 978 90 7745 501 2
36 pag. | 4^e druk
gebonden | € 12,50

Blijf van me af

Over seksueel misbruik bij meisjes

NIÑO | ISBN 978 90 8560 531 7
36 pag. | 4^e druk
gebonden | € 12,50

Patja, de gevlekte panda

Over adoptie en pleeggezinplaatsing

NIÑO | ISBN 978 90 7745 525 8
36 pag. | 5^e druk
gebonden | € 12,50

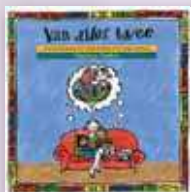

Blijf van me af

Over seksueel misbruik bij jongens

NIÑO | ISBN 978 90 7556 452 5
32 pag. | 3^e druk
gebonden | € 12,50

Therapeutische kinderverhalen (vervolg)

Van alles twee

Over de betekenis van echtscheiding voor jonge kinderen

NIÑO | ISBN 978 90 8560 504 1
36 pag. | 7^e druk
gebonden | € 12,50

Witstipje en Fleur/Ronald en Muis

Over allergie en anafylactische reactie

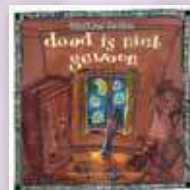
NIÑO | ISBN 978 90 8560 525 6
60 pag. | gebonden | € 17,50

De wereld van Luuk

Over autisme

NIÑO | ISBN 978 90 8560 513 3
40 pag. | 3^e druk
gebonden | € 12,50

Dood is niet gewoon

Over de dood van een ouder

NIÑO | ISBN 978 90 8560 532 4
40 pag. | 3^e druk
gebonden | € 12,50

Pip

Over opgroeien met ouders met psychiatrische problematiek

NIÑO | ISBN 978 90 8560 503 4
36 pag. | 2^e druk
gebonden | € 12,50

Aletta en de giraf

Van gewoon naar speciaal of buiten-gewoon onderwijs

NIÑO | ISBN 978 90 8560 533 1
40 pag. | gebonden | € 12,50

Ik ga naar papa!

Over ouders in de gevangenis

NIÑO | ISBN 978 90 8560 560 7
48 pag. | gebonden | € 12,50

Couscous en kniekousen

Bedoeld om kinderen te helpen die opgroeien met een ouder die verstandelijk beperkt is. Maar ook om de mensen om het kind heen te helpen het kind te begrijpen.

NIÑO | ISBN 978 90 8560 569 0
28 pag. | gebonden | € 14,90

Prentenboek

Jaha, ze is liehief!

Over de geboorte van een broertje of zusje (met opvoedtips)

Illustraties: Sandra Klaassen

Een broertje of zusje erbij is leuk! Je ouders zijn ook dolenthousiast. Maar of het voor jou altijd zo leuk is zo'n aandacht vrager...

NIÑO | ISBN 978 90 8560 526 3 | 32 pag. | gebonden | € 13,90

Seksuele voorlichting (voor jeugdigen vanaf 10 jaar)

In deze serie komen alle aspecten van seksualiteit, van conceptie tot voorbehoedmiddelen aan bod. Erfelijkheid en oorsprong van de mens komen eveneens aan bod. De technische kant is naar de nieuwste kennis onderbouwd. De emotionele kant komt uitgebreid aan bod. Het is geschreven in heldere, respectvolle taal en gebaseerd op de serie seksuele voorlichting in elf delen. Geschikt voor jeugdigen vanaf 10 jaar.

Illustraties: Sjeng Schupp

De afzonderlijke delen zullen tevens worden gebundeld in één boek: *Seksuele vorming*. Deze wordt verwacht in de herfst van 2010.

Alles erop en eraan

Over zwangerschap en bevalling

NIÑO | ISBN 978 90 7556 411 2

36 pag. | paperback | € 8,50

Zin in jezelf

Over masturbatie

NIÑO | ISBN 978 90 7556 425 9

34 pag. | paperback | € 8,50

Een vrolijke drukte

Over menstruatie

NIÑO | ISBN 978 90 7745 511 1

34 pag. | 2^e druk | paperback | € 11,50

Verliefd is verliefd

Over homoseksualiteit

NIÑO | ISBN 978 90 7556 457 0

36 pag. | paperback
UITVERKOCHT

Kop en staart

Over zaadlozing

NIÑO | ISBN 978 90 7556 408 2

34 pag. | paperback | UITVERKOCHT

Dat nare gevoel

Over seksueel misbruik

NIÑO | ISBN 978 90 7556 426 6

32 pag. | paperback
UITVERKOCHT

De dicht-bij-je-bed show

Over geslachtsziekten

NIÑO | ISBN 978 90 7556 434 1

34 pag. | paperback | € 8,50

Dat heb je van mij

Over evolutie en erfelijkheid

NIÑO | ISBN 978 90 7556 412 9

36 pag. | paperback | € 8,50

Overal te koop

Over voorbehoedmiddelen

NIÑO | ISBN 978 90 7556 433 4

34 pag. | paperback | € 8,50

Zoek de verschillen

Over verschillen tussen jongens en meisjes

NIÑO | ISBN 978 90 7556 456 3

32 pag. | paperback | € 8,50

Seksualiteit

Seksuele oplichting

Je weg vinden in het seksuele oerwoud

Hoofdstuk van Martine Delfos in *Kinderen en seksualiteit*. Over de betekenis en invloed van de moderne media op de seksuele ontwikkeling van kinderen. Het hoofdstuk is in uitgebreidere versie gratis te downloaden op de site van Martine Delfos: www.mdelfos.nl

Menselijke seksualiteit: intrigerend en vermoeiend.

Hoofdstuk van Martine Delfos in *Autisme en seksualiteit*. Opstellen over autisme in relatie tot seksualiteit en intimiteit.

Serie seksuele ontwikkeling (pagina 12)

Seksuele vorming (pagina 12)

Lezingen

Het maakbare kind

Opvoeding als (ver)gissing

Het manifest van Martine Delfos over de huidige tijd en opvoeding. Comeniuslezing, gehouden op 31 maart 2006 door Martine Delfos. De eerste keer dat een vrouw de lezing hield. We gebruiken de opvoeding als instrument om van het kind te maken wat we zouden willen dat het wordt. Maar hoe maakbaar is het kind eigenlijk? En wat is opvoeding eigenlijk?

SWP | ISBN 978 90 6665 780 9 | 56 pag. | 2^e druk | paperback | € 8,40

Virtuele Ontwikkeling van de Jeugd

De jeugd groeit op in een nieuwe, fascinerende wereld. Het virtuele milieu bestaat uit tv, mobieltjes, computer, internet, gaming, iPods en zo verder de toekomst in. Het is voor kinderen niet een instrument maar een leefwereld, waar ze recht hebben om zich vrijuit te ontplooien. Daarvoor is nodig dat ze ook daar opgevoed worden, zoals overal elders. Wat zijn de specifieke dingen waar we rekening mee moeten houden bij de ontwikkeling van kinderen in deze nieuwe leefwereld? Volwassenen hebben antwoorden nodig om er voor hun kinderen te kunnen zijn, want deze generatie ouders kan niet terugrijpen op de ervaring vanuit hun eigen opgroeien. Lectorale rede naar aanleiding van de benoeming van Dr. Martine Delfos als lector aan de Hogeschool Edith Stein.

SWP | ISBN 978 90 6665 990 2 | 64 pag. | 2^e druk | paperback | € 8,90

Virtuele milieu en gaming

Let's game

Over games en gaming. Voor ouders en gamers.

Let's game is bedoeld voor ouders en opvoeders, maar ook voor 'hun gamers'. Het is goed leesbaar en biedt duidelijke handvatten voor de opvoeding. Ook professionals die met kinderen werken, zullen in dit boek een houvast kunnen vinden bij problemen rond computergebruik.

SWP | ISBN 978 90 8850 102 9 | 80 pag. | paperback | € 8,90

Onder redactie van Martine Delfos

2^e herziene druk
verschijnt najaar 2010

(Pleeg)kinderen en vreemd gedrag!?

Afwijkend gedrag bij jongeren en kinderen in 15 thema's
Onder redactie van Martine Delfos

Kinderen kunnen vreemd gedrag vertonen. Wanneer een kind als pleegkind een gezin binnenkomt, is het vaak moeilijk om zijn of haar gedrag te plaatsen. Heeft het kind een stoornis, komt het door zijn of haar levensgeschiedenis of is het een reactie op pleegkind zijn? Door het te begrijpen, wordt het gedrag als minder vreemd ervaren en wordt het hanteerbaar.

Vooraanstaande Nederlandse deskundigen en ervaringsdeskundigen laten in dit boek hun licht schijnen op: **pleegangst**, Martine F. Delfos, **adoptie**, Rene Hoksbergen, **loyaliteit**, Else-Marie van den Eerenbeemt en Nelly Bakhuizen, **afstammingsonrust**, Mark Meerum Terwogt, **gehechtheid**, Myrthe van Druten, **rouwen**, Riet Fiddelaers-Jaspers, **seksueel misbruik**, Francien Lamers, **ADHD**, Boudewijn Gunning, **borderline**, Martine F. Delfos, **depressie**, Cees A.M. de Wit, **pesten**, Tineke Snaterse, **autisme**, Ina van Berckelaer-Onnes, **sociaal onhandig**, Pim Steerneman.

SWP | ISBN 978 90 8850 105 0 | 224 pag. | 2^e herziene druk | paperback | € 19,10

Asperger in meervoud

Asperger en haar randgebieden

Autisme wordt vanuit verschillende oogpunten verkend waarbij vooral de nieuwste theoriën aan bod komen. Naast Asperger is er aandacht voor de randgebieden PDD-NOS en aangrenzende gebieden, zoals NLD en McDD. Naast de wetenschappelijke kant is er aandacht voor de praktijk en de mensen die direct of in hun omgeving met autisme te maken hebben. Met bijdragen van onder andere Jan Buitelaar, Martine Delfos, Peter Vermeulen, Pim Steerneman en Rutger Jan van der Gaag.

SWP | ISBN 978 90 6665 482 2 | 248 pag. | 2^e druk | paperback | € 24,90

Over het werk van Martine Delfos

Deskundigheid zit in het kind

In gesprek met Martine Delfos

Samengesteld door Ad Kappen voor de (school)praktijk.

Een weergave van lezingen en gesprekken over: sekseverschillen, angstmodel, dwarsliggers, gedragsverandering, sociale status, communiceren, seksuele vorming, trauma's en media educatie.

SWP | ISBN 978 90 6665 808 0 | 136 pag. | paperback | € 15,90

Proefschrift en handelseditie

Le parent insaisissable et l'urgence d'écrire

Rodopi, Amsterdam/Atlanta | ISBN 90 420 0439 8 | 488 pag. | paperback | € 30,-
Verkrijgbaar via www.mdelfos.nl

In dit boek wordt een demografische en psychologische analyse gepresenteerd van Franse schrijvers die tijdens hun jeugd hun ouders verliezen en de gevolgen daarvan voor hun schrijverschap. Het blijkt dat drievierde van de Franse schrijvers van dat door de eeuwen heen hebben meegemaakt. Vervolgens wordt diepgaand het effect daarvan onderzocht in een letterkundige analyse bij vier grote schrijvers: Racine, Voltaire, Rimbaud en Zola. Franstalig.

Ce livre présente une analyse démographique et psychologique de l'influence de la perte prématurée d'un père ou d'une mère sur l'écriture des auteurs français du Moyen Âge jusqu'au vingtième siècle. Trois quarts des écrivains ont subi telle perte. Suivi d'une profonde analyse littéraire de cette perte sur l'écriture de quatre grands écrivains: Racine, Voltaire, Rimbaud et Zola. En français.

Enkele voorwoorden en hoofdstukken in boeken

'Sociaal-emotionele ontwikkeling. Ik tussen anderen'.
Hoofdstuk in: **Opvoedingscanon.**

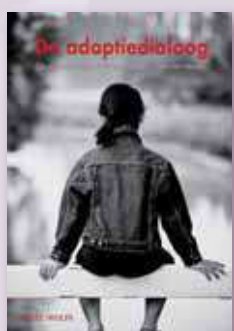
'Klein en wijs, jong en getekend. Rouwverwerking bij kinderen en jongeren', hoofdstuk in: **Lieve hemel**

'Van meezorgen tot zorg. Het kind centraal', hoofdstuk in: **Alle kinderen in beeld**

'Het maakbare kind', hoofdstuk in: **Dolgedraaid Mogen peuters nog peuters en kleuters nog kleuters?**

'Het kind in het virtuele milieu' en 'Het kind tussen scheiding- en omgangsregeling', hoofdstukken in: **Het kind: bijzonder belangrijk**

'Ik zie het gezicht van mijn ouders niet', hoofdstuk in: **Adoptie: een levenslang dilemma**

'Verslaglegging en dossiervorming', hoofdstuk in: **Handboek Psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen.**

'De schoonheid van het verschil. Maakt opvoeding jongens en meisjes verschillend?' hoofdstuk in: **Het kind als spiegel van de beschaving**

'Ouderenmishandeling', hoofdstuk in: **Kindermishandeling: een complex probleem.**

Voorwoord in onder andere:

Verloren toekomst
De adoptiedialoog
Ik en autisme

Wortels en vleugels
Een steuntje in de rug

Aankondigingen

In de serie PICOWO zullen delen verschijnen over onderzoeken die bij het PICOWO hebben plaatsgevonden. Ieder deel zal een onderwerp behelzen dat een onderzoeker binnen een van de onderzoeksgroepen onder zijn of haar hoede heeft. Het is de bedoeling dat de boeken uitvoeriger de kennis uit de onderzoeken verspreidt dan via artikelen in tijdschriften het geval is, en dat ze die toegankelijk maakt voor onderzoek én praktijk. Verwacht vanaf 2011.

Autisme in Ecuador
Norbert Groot & Martine F. Delfos

SWP | ISBN 978 90 8850 046 6

De werking van ghrelin bij eetstoornissen
Fiemke Both, Annick Kronenburg & Martine F. Delfos

SWP | ISBN 978 90 8850 048 0

Auto-immuunziekten
Julliette van Gijssel & Martine F. Delfos

SWP | ISBN 978 90 8850 047 3

Eetstoornissen: ego documenten
Liesbeth Libbers & Martine F. Delfos

SWP | ISBN 978 90 8850 049 7

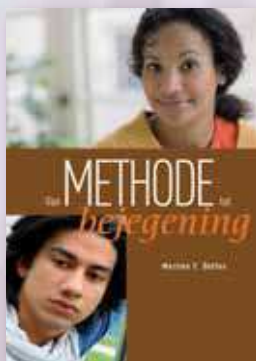

Kinderen, ouders en kinderopvang
Samen opvoeden in de driehoek

Vanuit de driehoek kind-ouder-leidster gaat Martine Delfos in op situaties in de opvang die te maken hebben met de ontwikkeling en opvoeding van het jonge kind. In een aantal hoofdstukken groeit de baby op van peuter naar kleuter tot beginnende puber aan het einde van de basisschool. Wat komen leidster allemaal tegen en hoe kunnen ze ouders ondersteunen? De tekst verscheen eerder als serie in het tijdschrift *Kiddo*, pedagogisch vakblad voor de kinderopvang

SWP | ISBN 978 90 8850 036 7

Verwacht: eind 2010

Van methode tot bejegening

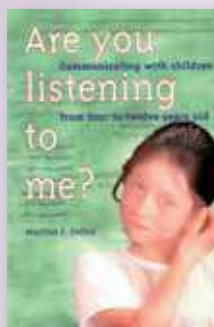
Uitgave in samenwerking met de FIOm waarin de methodiek en bejegening van jonge moeders en vaders centraal staat.

SWP | ISBN 978 90 8850 024 4

Verwacht: begin 2011

Vertalingen

Vertalingen van **Luister je wel naar mij?:**

ENGELS
Are you listening to me?
*Communicating with children
from four to twelve years old*

ISBN 978 90 6665 366 5 | 160
pag. | paperback | € 21,80

SPAANS
Me estas escuchando?
Pirámide, Madrid, España
2e druk

FRANS
De l'écoute au respect
Communiquer avec les enfants
Eres, Toulouse, France

DUITS
**Sag mir mal ... Gesprächs-
führung mit Kindern**
Beltz, Weinheim/Basel,
Deutschland
6e druk | E-bookversie beschik-
baar

Vertalingen van **Het is niet leuk, Blijf van me af –
meisjes, Blijf van me af – jongens, Dat nare gevoel:**

ENGELS & BURMEES
It's not funny*, Don't touch me girls*
**Don't touch me boys*, That awful feeling, about
sexual abuse***

Vertaling van **Ik heb ook wat te vertellen:**

DUITS
**Wie meinst du das? Gesprächs-
führung mit jugendlichen**
Beltz, Weinheim/Basel, Deutschland
3^e druk | E-bookversie beschikbaar

Vertaling van **(pleeg)kinderen en vreemd gedrag:**

ENGELS
**(Foster) children and odd
behavior!?**
ISBN 978 90 6665 426 6
164 pagina's | € 21,-

Vertaling van **Een vreemde wereld:**

ENGELS
A Strange World.
*About autism, Asperger's syndrome
and PDD-NOS. A guide for Parents,
Partners, Professional Carers, and
People with ASD's.*
Jessica Kingsley Publishers
www.jkp.com | ISBN 1 84310 255 2

Vertaling van **Kinderen en gedragsproblemen:**

ENGELS
**Children and behavioural pro-
blems.**
**Anxiety, Aggression, Depres-
sion and ADHD.**
*A Biopsychological Model with
Guidelines for Diagnostics and
Treatment*
Jessica Kingsley Publishers
www.jkp.com | ISBN 1 84310 196 3

Verscheidene boeken worden in het Bosnisch vertaald.

* In buitenland verschenen en niet in Nederland verkrijgbaar.

Titels op onderwerp

Sekseverschillen

De schoonheid van het verschil
Verskil mag er zijn
Het kind als spiegel van de
beschaving
Zoek de verschillen

Communicatie

Luister je wel naar mij?
Ik heb ook wat te vertellen

Scheiding

Weekendvaders
Van alles twee

Psychologie/Pedagogiek

Ontwikkeling in vogelvlucht
Ontwikkelingspsychopathologie
Kinderen en gedragsproblemen

Behandeling

De lijn kwijt

Autisme

Een vreemde wereld
Leven met autisme
Autisme op school 1
Autisme op school 2
Moet ik nu huilen?
De wereld van Luuk
Asperger in meervoud
Ik en autisme
Ik wil mijn ouders niet verliezen

Therapeutische kinderverhalen

Merel is bang
Vogel
Maartje, de suikerheldin
Sanne
Patja, de gevlekte panda
Van alles twee
De wereld van Luuk
Ze vinden me druk
Oline het olifantje
Witstipje en Fleur
Blijf van me af/jongens
Blijf van me af/meisjes
Het is niet leuk
Dood is niet gewoon
Pip
Aletta en de giraf
Een steuntje in de rug
Couscous en kniekousen
Ik wil mijn ouders niet verliezen
Ik ga naar papa

Prentenboek

Jaha, ze is liehief

Seksuele voorlichting

Alles erop en eraan
Een vrolijke drukte
Kop en staart
De dicht-bij-je-bed-show
Overal te koop
Zin jezelf
Verliefd is verliefd
Dat nare gevoel
Dat heb je van mij
Zoek de verschillen
Kinderen en seksualiteit
Seksuele oplichting. *Je weg vinden
in het seksuele oerwoud*
Menselijke seksualiteit: intrige-
rend en vermoeiend
Seksuele vorming

Lezingen

Het maakbare kind
Virtuele ontwikkeling van de jeugd

Proefschrift

Le parent insaisissable et
l'urgence d'écrire

Onder redactie van Martine Delfos

(pleeg)kinderen en vreemd gedrag
Asperger in meervoud

Over het werk van Martine Delfos

Deskundigheid zit in het kind

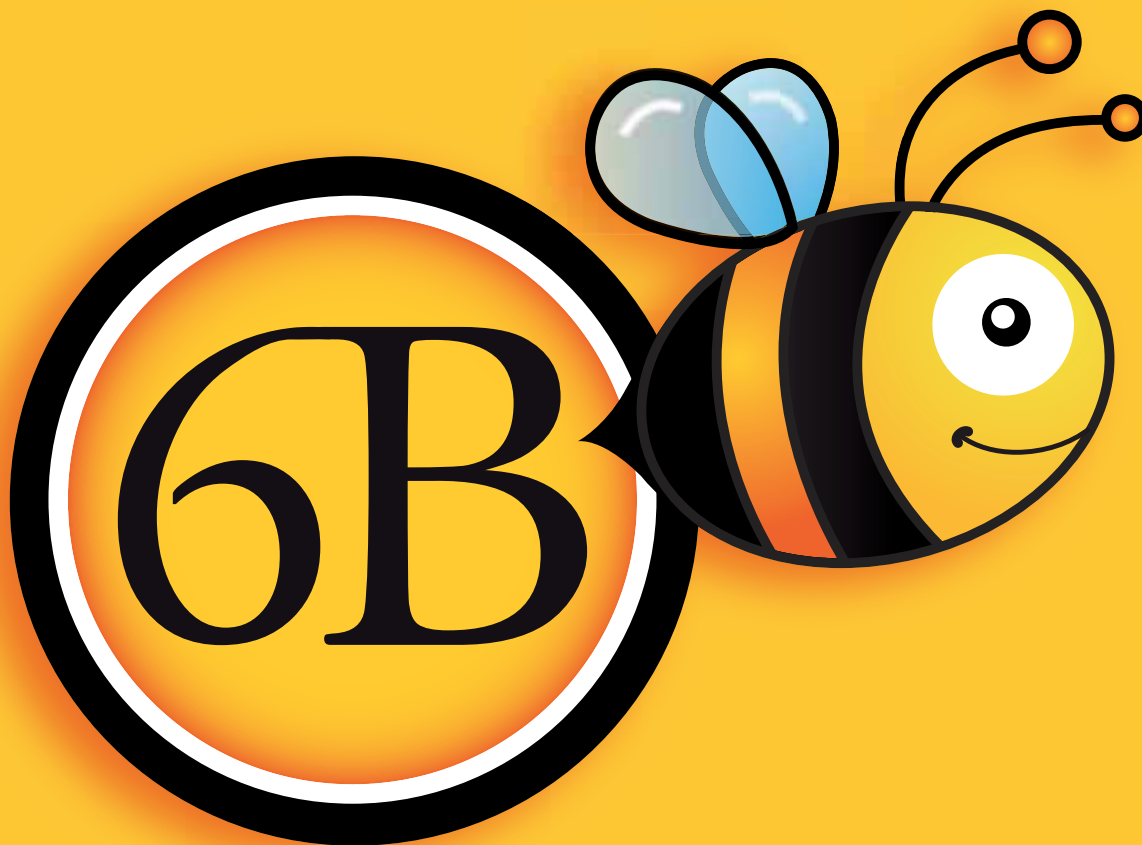
Vertalingen

Are you listening to me?
*Communicating with children
from four to twelve years old*
Me estas escuchando?
De l'écoute au respect.
Communiquer avec les enfants
Sag mir mal. Gesprächsführung mit
kindern.
Wie meinst du das?
*Gesprächsführung mit
jugendlichen.*
A Strange world
Children and behavioural
problems
(Foster)children and odd
behaviour

Enkele voorwoorden en hoofdstukken in boeken

'Klein en wijs, jong en getekend.
Rouwverwerking bij kinderen
en jongeren', hoofdstuk in:
Lieve hemel
'Van meezorgen tot zorg. Het kind
centraal', hoofdstuk in:
Alle kinderen in beeld
'Het maakbare kind', hoofdstuk in:
Dolgedraaid. Mogen peuters
nog peuters en kleuters nog
kleuters?
'Het kind in het virtuele milieu',
hoofdstuk in: Het kind: bijzon-
der belangrijk
Het kind tussen scheiding- en om-
gangsregeling, hoofdstuk in:
Het kind: bijzonder belangrijk
'Ik zie het gezicht van mijn ouders
niet', hoofdstuk in: Adoptie:
een levenslang dilemma
'Verslaglegging en dossiervor-
ming', hoofdstuk in: Handboek
Psychodiagnostiek voor de
hulpverlening aan kinderen.
Voorwoord, Verloren toekomst
Voorwoord, Wortels en vleugels
Voorwoord, De adoptiedialoog
Voorwoord, Een steuntje in de rug

Home | Boeken | Tijdschriften | Speelgoed | Kunst

**Alle boeken van Martine Delfos in deze catalogus
zijn te bestellen via de online boekwinkel 6B.nl**

**Webshop www.6b.nl
Nieuwe Keizersgracht 45 | 1018 VC Amsterdam
T. 020 528 99 39 | E. info@6B.nl**

Gemakkelijk online winkelen

www.6B.nl

Verkrijgbaarheid

Alle boeken van Martine Delfos in deze catalogus zijn te bestellen via de online boekwinkel 6B.nl

Uitgeverij SWP
Postbus 257
1000 AG Amsterdam
T. 020 - 330 72 00
F. 020 - 330 80 40
swp@mailswp.com
www.swpbook.com

niño

Uitgeverij NIÑO
Postbus 257
1000 AG Amsterdam
T. 020 - 330 72 00
F. 020 - 330 80 40
info@ninoboeken.nl
www.ninoboeken.nl

Vertegenwoordiging in België:

Uitgeverij EPO
Lange Pastoorstraat 25-27
2600 Berchem
T. +32 (0)3 239 68 74
www.epo.be

Pearson
Postbus 78
1000 AB Amsterdam
T. 020 - 581 55 00
F. 020 - 581 55 55
info-nl@pearson.com
www.pearson-nl.com

**Bohn
Stafleu
van Loghum**

Bohn Stafleu van Loghum
Postbus 246
3990 GA Houten
T. 030 - 638 38 38
F. 030 - 638 39 99
info@bsl.nl
www.bsl.nl

**Uitgeverij
Prometheus/Bert Bakker**
Postbus 1662
1000 BR Amsterdam
T. 020 - 624 19 34
F. 020 - 622 54 61
info@pbo.nl
www.uitgeverijbertbakker.nl

Uitgeverij Ten have
Postbus 5018
8260 GA Kampen
T. 038 - 339 25 00
info@uitgeverijtenhave.nl
www.uitgeverijtenhave.nl

Quirijn
uitgeverij/boekverkoop

Quirijn
De Hofstad 14
5296 NK Esch
T. 0411 - 602 708
F. 0411 - 602 938
info@uitgeverij-quirijn.nl
www.uitgeverij-quirijn.nl